

SÖMÜRGEÇİLİKSONRASI DÖNEM ROMANLARINDA YABANCILAŞMA UNSURUNUN TEMSİLİ: SALMAN RUSHDİE'NİN UTANÇ VE JANET FRAME'İN BİR BAŞKA YAZA DOĞRU ROMANLARI¹

THE REPRESENTATIONS OF ALIENATION IN POSTCOLONIAL NOVELS: SHAME BY SALMAN RUSHDIE AND TOWARDS ANOTHER SUMMER BY JANET FRAME

Özge AYVAZ

Öğretim Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, zgayvaz@yahoo.com

Öz

Kendilerinden daha az güçlü olduğu düşünülen Doğulu ve Güneyli 3. Dünya ülkelerinin Batılı ve Kuzeyli 1. Dünya ülkeleri tarafından çoğunlukla politik ve ekonomik amaçlı sömürülmesi kapsamındaki istila ve yerleşim hareketleri ile sömürgecilik ilkçağda başlar ve 20. yüzyılın ortalarına kadar devam eder. 2. Dünya Savaşı sonrası 1947'de Hindistan ile başlayan sömürge durumundan ismen kurtulma hareketleri sonucu sömürge tarihsel anlamda sömürgecilik-sonrası döneme geçmişlerdir. Sömürgecilik-sonrası terimi sömürge olmaktan çıkma durumu sonrasındaki zamana tekabül ederken tire işaretini içermeyen sömürgeciliksonrası terimi sömürgecilik-sonrası dönemin kültürel sonuçlarına ya da durumlarına tekabül eder. Sömürgeciliksonrası dönemde yaşayan birey, aidiyetsizlik, ötekileştirilme ve yabancılaşma duygularını kendisinde hissetmiştir. Sömürgeciliksonrası dönemde bireyin yaşadığı bu duyguları yansıtan sömürgeciliksonrası edebiyat bu yolla sömürgecilik sürecini sorgulamakta ve sömürgeci söyleme karşı koymaktadır. Bu çalışmada 1947'de sömürgecilik-sonrası döneme resmen geçen Pakistan ve Yeni Zelanda ele alınmakta ve Pakistanlı ve Yeni Zelandalı sömürgeciliksonrası dönemi yansıtan bireylerin, ister evlerinde olsun ister göç ettikleri ülkelerde, hissettikleri yabancılaşma duygusu çoğunlukla olumsuz anlamlarıyla incelenmektedir. Rushdie'nin Pakistanlı ve Frame'in Yeni Zelandalı anlatıcıları tarafından hissedilen yabancılaşma duygusu romanlardaki karakterlerce de hissedilmiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı yabancılaşmanın olumlu ve olumsuz sayılabilecek yönlerinin olmasına karşın, olumlu yönlerine de değinerek, sömürgeciliksonrası dönemde bireyin hissettiği yabancılaşmanın çoğunlukla olumsuz anlamda edebiyatta yansıma bulduğunu gözler önüne sermektir.

Abstract

Colonialism, which is the settlement movements and implementation of the political and economic exploitation ideology of the Western and Northern 1st World countries that were thought to be more powerful than the Eastern and Southern 3rd World countries, started in the ancient times and went on until the mid-20th century. As a result of the decolonization movements, beginning after World War II and with India in 1947, colonized countries historically started to be denominated as post-colonial. While the term post-colonial refers to the time after decolonization, the term postcolonial, without hyphen, refers to the cultural consequences or conditions of post-colonial period. During the decolonization process, the postcolonial individual felt the loss of the sense of belonging, marginalization, and alienation. Postcolonial literature, reflecting these senses felt by the postcolonial individual, questions the colonial process and challenge the colonial discourse. In this study, Pakistan and New Zealand, gaining their independence in 1947, are studied as post-colonial countries, and the sense of alienation of post-colonial Pakistani and New Zealander individuals, who are either in their home countries or in the host countries to which they emigrated, is depicted mostly with its negative connotations. The alienation which is felt by Rushdie's Pakistani and Frame's New Zealander narrators in his *Shame* and in her *Towards Another Summer* is also felt by the other characters in the novels. In this sense, the aim of this study is to delineate, also by mentioning the positive meaning of alienation, that in a postcolonial literature a postcolonial individual is depicted as the one feeling alienated mostly in its negative context although alienation, as a notion, has both positive and negative meanings.

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 31 Ocak 2017
Kabul edildiği tarih: 24 Mayıs 2017
Yayınlanma tarihi: 21 Haziran 2017

Article Info

Date submitted: 31 January 2017
Date accepted: 24 May 2017
Date published: 21 June 2017

Anahtar sözcükler

Sömürgecilik; Sömürgeciliksonrası; Yabancılaşma; Pakistan; Salman Rushdie; Utanç; Yeni Zelanda; Janet Frame; Bir Başka Yaza Doğru

Keywords

Colonialism; Post-colonialism; Postcolonialism; Alienation; Pakistan; Salman Rushdie; Shame; New Zealand; Janet Frame; Towards Another Summer

DOI: 10.1501/Dtcfder_0000001530

Tarihi ilk çağ Yunan ve Roma yerleşmelerine kadar uzanan sömürgecilik hareketleri, pek çok ulusun yayılcı ve ekonomik gelir amaçlı idolojileri çerçevesinde uzun yıllar varlığını sürdürmüştür. Yoğunlukla 15. yüzyılda başlayan Batı sömürgecilik hareketleri sömürgecinin 18. yüzyılın sonlarından itibaren

¹ Bu makalenin bir bölümü, Prof. Dr. Ufuk EGE UYGUR danışmanlığında yürütülen "Alienation and Fiction in the New Zealand Postcolonial Novel: *The Silicon Tongue* by Beryl Fletcher, *Mister Pip* by Lloyd Jones, and *Towards Another Summer* by Janet Frame" başlıklı doktora tezinden alınarak kısmen geliştirilmiştir.

sömürge olmaktan çıkma² hareketleriyle yeniden gözden geçirilmeye başlanmış ve özellikle 20. yüzyılın sonlarındaki sömürgeciliksonrası dönemde eleştirilerin çıkış noktası olmuştur. Bu çalışmada, sömürgeci ülkelerden biri olan İngiltere kapsamında sömürgeciliksonrası edebiyatın Pakistan'daki ve Yeni Zelanda'daki örneklerine değinilecektir. Pakistan'dan Hint asıllı Salman Rushdie'nin *Utanç* romanı ile Yeni Zelanda'dan Janet Frame'in *Bir Başka Yaza Doğru* romanında sömürgeciliksonrası dönemde bireyin hissettiği yabancılaşma unsuru ele alınacaktır. Yabancılaşma genel anlamda olumlu ve olumsuz anlamlar taşımaktadır. Fakat bu çalışmanın amacı, sömürgeciliksonrası dönemde yabancılaşmanın olumlu anlamlar da taşıyabilmesine karşın, çoğunlukla olumsuz anlamlarıyla edebiyatta yansıma bulunduğunu gözler önüne sermektir. Sömürgeciliksonrası döneme dair adı geçen eserlerin analizinden önce sömürgecilik, sömürgeciliksonrası durum ve yabancılaşma unsurları tanımlanarak sömürgeciliksonrası döneme ait bu eserlerde bireylerin yaşadıkları yabancılaşma durumunun onlar için çoğunlukla olumsuz anlamlar taşıdıkları eserlerden örnekler verilerek açıklanacaktır.

Sömürgeciliksonrası dönemi anlamak adına öncelikle sömürge ve sömürgecilik üzerine odaklanmak gerekir. Sömürge "*bir ülkeden diğerine göç [sonucu] gidilen ülkede kurulan yerleşim yeri*" anlamına gelirken (Fieldhouse 4), bir halka ona yabancı bir kültür tarafından hükmedilmesi sömürgeleştirme olarak tanımlanmaktadır (Fieldhouse 6). Kısaca, sömürgecilik, farklı toplumların kendilerine yabancı bir toplumda yerleşmeleri eylemidir. Bu eylem çoğunlukla gidilen ülkelere siyasi ve ekonomik amaçlı hükmetme ideolojisiyle gerçekleşebilir. Bu bağlamda, sömürgecilik emperyalizmin eylemsel boyutu olarak karşımıza çıkar. Emperyalizm ideolojik bir durum olarak her zaman yerleşmeyi gerektiren bir durum olarak karşımıza çıkmazken sömürgecilik bu ideolojinin yerleşmeler kurulumuyla gerçekleşen eylemsel boyutudur (McLeod 7-8). 2. Dünya Savaşı'na kadar uzanan Batı sömürgecilik süreci, ilkçağ sömürgecilik hareketleri dışında, daha önce de belirtildiği üzere, 15. yüzyılda başlamıştır. Gerek askeri gerekse kültürel yolla gücü elinde barındıran başta Portekiz, İspanya, İtalya ve daha sonra İngiltere, Fransa ve Amerika gibi Batılı ülkeler, daha az güçlü olan ve genellikle belli bir toplumsal ve dini birlik içerisinde olmayan Doğulu ülkeleri sömürgeleştirmiştir. Batı'da coğrafi keşiflerle başlayan sömürgeleşme süreci emperyalizm söylemi ile birlikte işlemiştir:

² Burada dekolonizasyon hareketleri vurgulanmaktadır.

Siyasal bir güç olan emperyalizm ideolojisi yönetmeyi ve hükmetmeyi amaçlarken, sömürgecilik, ekonomik sömürüyü amaçlamaktadır. Dolayısıyla, emperyalizm sömürgeciliğin ardındaki ideolojiye dönüşürken, her ikisinin de amaçları örtüşmektedir (Çelikel 28).

İngiltere'yi daha 17. yüzyılda denizlerdeki sömürgeci güç haline getiren emperyalist düşünce (MacQueen 2) ile ilintili sömürgeci söylem, Batı merkezci bir söylem olup Doğu'yu aydınlatılması, uygarlaştırılması ve eğitilmesi gereken bir yer olarak belirtmiştir. Özellikle 19. yüzyılda var olan sömürgeleştirme hareketlerinin sebebi, Endüstri Devrimi ile birlikte gelen sanayileşme sonrası dönemde Batı'nın kendisine sanayide kullanmak üzere hammadde temin etmek istemesi ve bundan dolayı ürünleri için pazar arayışı içine girmesidir. Askeri olarak gücü elinde barındırmak, kısa süreli ve geçici olacağından kültürel yolla bir ülkeyi sömürmek onu kendisine bağımlı hale getirecektir. Dolayısıyla, İngiltere'nin yaptığı, hammadde ve pazar arayışı eylemlerini uygarlık götürme adı altında yapması ve çoğunlukla Doğulu ve Güneyli olan 3. Dünya ülkelerini kendisine bağımlı hale getirmesidir. Burada, kendisinin uygarlığın merkezi olduğuna dair söylemi onun 3. Dünya ülkeleri tarafından kabul edilmesini kolaylaştırmıştır. Çelikel'in de aktardığı gibi,

Yeni pazarlar bulma ve başka ülkelerin zenginliklerini ele geçirme arzusu, diğer emperyalist ve sömürgeci Avrupa devletleriyle girilen çıkar savaşımı, onlardan üstün olmak için verilen mücadele, Hıristiyanlığı yaymayı ve İngiliz kültürünü ve uygarlığını dünyada egemen kılmayı içeren ideolojik bir altyapıyla desteklenmekteydi (15).

Uygarlık götürme görevi adı altında gerçekleştirilen İngiliz emperyalizmi, kendisini daha çok Güney Afrika, Kanada, Hindistan, Avustralya ve Yeni Zelanda üzerinde göstermiştir. Buna istinaden, buralarda çeşitli sömürgeler oluşturulmuştur:

Onyedinci yüzyılda, Karayiplerde ve günümüzde Birleşik Devletler adıyla bilinen Amerika'nın güney doğu kesiminde şeker ve tütün plantasyonları oluşturulmuştur. Yüzyılın ortalarında, Britanya, Hindistan ve Kanada'ya kadar genişlemiştir. Yüzyılın sonunda, Amerika Birleşik Devletleri'ni oluşturan Amerika sömürgelerini kaybetse de, daha sonra Seylan, İngiliz Guyana'sı, Malta ve Avustralya'nın doğu kıyısı İmparatorluk sömürgelerine eklenmiştir. Onyedinci ve onsekizinci yüzyıllar arası, Britanya, Hindistan, Afrika, Asya ve Avustralasya'ya kadar gitmiş ve sonunda, ondokuzuncu

yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın başında, İmparatorluk dünya topraklarının yaklaşık dörtte birine yayılmıştır (Talib 6).³

Buralardaki yerli halk sadece ekonomik ve kültürel yolla sömürülmemiştir. Aynı zamanda, özellikle Amerika'da köleleştirilme ve daha önce vücutlarının tanımadığı hastalıklara yakalanma ve hatta Avusturalya'da gerçekleştirilen kasti "soykırım" (Watson 58)⁴ gibi sömürgeleştirilmenin getirdiği diğer olumsuz sonuçlara da maruz kalmışlardır.

2. Dünya Savaşı ile bu yapı yavaş yavaş çözülmeye başlamış ve 3. Dünya ülkeleri Hindistan'ın 1947'deki başlangıcı ile tarihsel anlamda sömürgecilik-sonrası döneme geçmeye başlamışlardır. 1947'den sonra Hindistan'ın bağımsızlığıyla sömürgeleşmenin sona erdiğini göstermek için "sömürgecilik-sonrası" ve "sömürgeciliksonrası"⁵ durumları ortaya çıkmıştır.

2. Dünya Savaşı sonrası, bağımsızlıklarını elde eden eski sömürge ülkelerinden İngiltere'ye ve özellikle Londra'ya göç edenler ile halihazırda burada yaşayan İngiliz halkı arasındaki ilişkiyi inceleyen sömürgeciliksonrası durum, kendilerine hem tanıdık hem de yabancı olan İngiltere kültürü içinde bir yer bulmaya çalışan eski sömürge insanların yeni kültüre uyumları süresinde yaşadıkları sorunları, sıkıntıları, ikilemelerini, ötekileştirilmelerini ve yabancılaşmalarını da inceler.

Hindistan, Pakistan ve Yeni Zelanda ülkelerinde de sömürgeciliksonrası durum farklı biçimlerde kendisini göstermiştir. İngiltere sömürgeleşme süresince, hammadde ve pazar arayışının yanı sıra kendi kültürünü ve dilini de bu ülkelere

³İngilizce metinden makalenin yazarı tarafından çevrilmiştir.

⁴ Amerika'nın yanı sıra Avusturalya'da da sömürgeleştirilenler, vücutlarının tanımadığı hastalıklarla karşı karşıya kalmışlardır. Bununla ilgili daha fazla bilgi için bk. 1) Laidlaw, Zoë ve Alan Lester (ed). *Indigenous Communities and Settler Colonialism: Land Holding, Loss and Survival in an Interconnected World*. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan, 2015. 2) Watson, Irene. *Aboriginal Peoples, Colonialism and International Law*. New York: Routledge, 2015. 3) Keown, Michelle. *Pacific Islands Writing: The Postcolonial Literatures of Aotearoa / New Zealand and Oceania*. United States: Oxford University Press.

⁵ Innes'in de belirttiği gibi, "sömürgecilik-sonrası" ve "sömürgeciliksonrası" kavramları tire işaretinin varlığı ya da yokluğuna bağlı olarak farklı anlamlara gelmektedir. Tire işaretini içeren "sömürgecilik-sonrası" durum tarihsel anlamda sömürge olmaktan çıkıldıktan sonraki döneme göndermede bulunmaktadır. Burada, sömürge olmaktan çıkmaktan kasıt sömürgelelerin resmen bağımsızlıklarını aldıkları tarihtir. "Sömürgeciliksonrası" durum ise sömürgecilik-sonrası dönemde yaşayan bireyin içinde bulunduğu kültürel duruma tekabül eder. Dolayısıyla, kültür aktarım araçlarından edebiyat "sömürgeciliksonrası" kavramıyla ilintilidir. Daha fazla bilgi için bk. Innes, Catherine Lynette. *The Cambridge Introduction to Postcolonial Literatures in English*. New York: Cambridge University Press, 2007. 1-2.

benimsetmiş ve bu ülkeleri kendisine bağımlı hale getirmiştir. Fakat İngiltere'nin mutlak gücünün 18. yüzyılın sonu⁶ itibariyle azalmaya başlaması üzerine bu ülkeler kendi bağımsızlıkları için savaşımaya başlamıştır. Hindistan'da⁷ 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan milliyetçilik hareketleri ve söylemleri 1947 yılında neticelenmiştir. Yine, Pakistan ve Yeni Zelanda⁸ da 1947'de bağımsızlığını kazanmışlardır. Daha sonrasında İngiltere'ye olan göçlerle beraber İngiltere ve Britanya çok kültürlü bir ülke konumuna gelmiştir. Bu çok kültürlü ülke içinde melezleşmeler ve asimilasyonlar olabildiği gibi kişilik bölünmeleri ve aidiyet duygusunda sıkıntı da göçmenler tarafından hissedilen bir durumdur. Bu süreç içinde sömürgeciliksonrası durum içerisinde olan birey kişilik ve kimlik arayışı içine girer ve kendisini yeniden tanımlama ihtiyacı hisseder. Bu süreçte oluşan *"kimlik problemleri [...] kültürel mekân ile yaşanan mekân arasında uyumsuzlukların meydana gelmesine neden olmaktadır. Görünmeyen "ben", kölelik ve sömürgecilik tarihinin ötekileştirdiği ve görmezden geldiği "ben"dir"* (Çelikel 67). Bu gibi durumlarda sömürgeciliksonrası durum içerisinde olan birey zaman zaman *"kendine özgü mekânlar yarat[abilir]"* (Çelikel 62).

Bu gibi sömürgeciliksonrası durumları çalışmalarında dile getiren Frantz Fanon, Edward Said, Homi Bhabha, Gayatri Chakravorty Spivak gibi eleştirmenler bir yandan da sömürgeciliksonrası edebiyatın özelliklerini ortaya koymuşlardır. Sömürgeci döneme dair edebiyatta dil sömürgeleştirenin güç gösterme aracıdır. Böylesi bir edebiyatta, dil aracılığıyla sömürgeleştirilene sömürgeleştirenin üstünlüğü fikri aktarılır. Sömürgeciliksonrası edebiyat eleştirisinde, bu tür bir edebiyat sorgulanır. Yine sömürgeciliksonrası edebiyat eleştirisinde dil, benimsetilmiş ve kesinleşmiş anlamları aktaran doğal bir sistem değildir. Dilde bir kavramın anlamı çoğunlukla ikili zıtlıklarla belirlenir. Dil, emperyalist bir kültürün diliyse ve bunu sömürgeleşmeye maruz bireylere dertirse, sömürgeleşmeye maruz bireyler bu söylemin içinde sömürgeleştiren kültürün diliyle kendilerine yer bulur ve bu dili konuşmaya başlarlar. Sömürgeciliksonrası edebiyat da sömürgeleşenin maruz

⁶ Daha fazla bilgi için bk. McLeod, John. *Beginning Postcolonialism*. Manchester and New York: Manchester University Press, 2000. 8-10.

⁷ İngilizlere karşı 1857'de başlayan Hint Ayaklanması 1858 yılında bastırılmıştır. Bu olay tam yüz yıl sonra gerçekleşecek tarihsel anlamda tam bağımsız Hindistan için zemin oluşturmaktadır. Daha fazla bilgi için bk. MacQueen, Norrie. *Colonialism*. Great Britain: Pearson Longman, 2007.

⁸ McLeod'a göre sömürge durumundan kurtulma hareketleri Yeni Zelanda için 19. yüzyılda başlar ve 20. yüzyıla kadar uzanır. İlk siyasi özerklik hareketleri 1907'de başlar (McLeod, John. *Beginning Postcolonialism*. Manchester and New York: Manchester University Press, 2000, pp.8-10). 1947'deki Westminster Yasası ile Yeni Zelanda tam bağımsız bir ülke haline gelir (Rewi, Adrienne. *New Zealand*. Hoboken: Wiley Publishing, 2010. 20).

kaldığı sömürgeci dil yapısıyla oluşturulmuş eserleri inceler, onları söylem analizine tabi tutarak onlardaki emperyalist düşünme ve ifade biçimlerini ortaya çıkartır.

Sömürgeleşmiş deneyimi ifade etmek amacıyla sömürgeciliksonrası dönem yazarları biçimsel ve içeriksel olarak sömürgeleşmeyi destekleyen söylemi – güç mitlerini, ırksal ayrımları, üstünlük kurma imgesini – kırmaya çalış[ır]. (Boehmer 3)⁹

Peter Barry *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory* (2002) başlıklı kitabında, sömürgeciliksonrası edebiyat eleştirisinde eleştirmenin ya da edebiyatçının neyi amaçladığı ve ne tür bir yol izlediği hususuna değinmiştir. Barry'ye göre, sömürgeciliksonrası edebiyat eleştirmeni ya da yazarı, kültürel ve etnik farklılıkların göz ardı edildiği kesinleşmiş ve evrenselleşmiş yargıları reddeder ve bu farklılıkların öne çıkartıldığı edebi metinleri inceleyerek melezleşmenin, çok kültürlülüğün ve ötekiliğin olumlu yönünü ortaya koyar. Sömürgeciliksonrası dönem eserlerinde yansıtılan melezleşme, çok kültürlülük ve ötekilik sömürgeci söyleme meydan okuma gücüne sahiptir (Barry 199).

Bu durumda sömürgeciliksonrası edebiyat, yaşanan kimlik bunalımları, aidiyetsizlik duygusu, ötekileşme ve yabancılaşma gibi olumsuz anlam taşıyabilen durumların yanı sıra melezleşmeyi, çok kültürlülüğü ve çok sesliliği sömürgeci söylemin ve edebiyatın aksine olumlu bir durum olarak da yansıtır. Frantz Fanon, sömürgeleşmeye maruz kalan bireylerin kendilerine kim olduklarını sormaları sonucu otobiyografik edebiyat örneklerinin sömürgeciliksonrası edebiyatta yer almaya başladıklarını söylemiştir (akt. Innes 58). Düşünceyi biraz geliştirecek olursak şunu da söylemek mümkündür: Kendisine kim olduğunu sormaya başlayan birey, kendisini sömürgeci söylemin dışında tutmaya ve sonuç olarak sömürgeci söylemi sorgulamaya başlamıştır. Dolayısıyla, sömürgeciliksonrası duruma geçişte, bireyin kendisini ve sömürgeci düzendeki yerini sorgulaması yatmaktadır. Kendisini, kim olduğunu ve sömürgeci düzendeki rolünü ve konumunu sorgulayan birey, etrafındakilerin de bu durumları sorgulamasını sağladığı zaman kendi kültürünü ve insanlarını bir birlik içinde tutabilir ve milliyetçilik duygusunu ortaya çıkartabilir. Bu nedendir ki, sömürgeciliksonrası durum olumsuzun yanı sıra olumlu durumu da içinde barındıran ve kendiliğinden melez olan bir durumdur. Bundan dolayı da, sömürgeciliksonrası edebiyat sömürgeciliksonrası birey için hem olumlu hem de olumsuz öğeler içinde barındır: çok kültürlü, çok sesli ve melez bireyler bir yandan

⁹İngilizce metinden makalenin yazarı tarafından çevrilmiştir.

sömürgeci söylemi eleştirirken bir yandan da ötekileştirilmeye ve yabancılaşmaya maruz kalabilir.

Daha önce de belirtildiği gibi, bu çalışmada yabancılaşma olgusunun sömürgeciliksonrası döneme dair Salman Rushdie'nin *Utanç* ve Jamet Frame'in *Bir Başka Yaza Doğru* romanlarındaki yansımalarına bakılacaktır. Fakat bunun için öncelikle yabancılaşma unsurunu tanımlamak daha yerinde olacaktır.

Tarihi Eski Ahid'e kadar uzanan yabancılaşma tarih boyunca pek çok yazar, eleştirmen, bilim adamı ve kuramcıya göre farklı algılanmış ve pek çok şekilde tanımlanmıştır. Eski Ahid'de insanların putlara taparken kendilerine ve kendi güçlerine yabancılaştıkları ifade edilmektedir (Ege Uygur 6). Bununla beraber yabancılaşma durumu ve yabancılaşma söylemi 19. ve 20. yüzyıllarda artış göstermiştir. Bunda 18. yüzyılın ikinci yarısıyla İngiltere'de kendisini gösteren Endüstri Devrimi ve makineleşmenin insanlar üzerindeki olumsuz sonuçları etkilidir. İnsan, makinenin etkisine girip kendi potansiyeline ve gücüne yabancılaşmıştır. *“Makinenin getirdiği toplumsal üretim düzeniyle, bireysel düzey arasındaki çelişki [...] bireyin yavaş yavaş kişiliğini yitirmesine, topluma yabancılaşmasına ve bunalıma düşmesine yol açar”* (Ege Uygur 7). Özellikle 19. yüzyılda İngiltere'nin kuzey ve orta bölgelerinde endüstrileşme ile gelen nüfus artışı insanlarda iletişimsizliğe ve yabancılaşmaya yol açmıştır. Göç eden kişiler kendi adetlerine ve kültürlerine yabancı bölgelerde uyum problemi yaşamışlardır.

Daha önce de belirtildiği gibi, yabancılaşma olumlu ve olumsuz anlamlar taşımaktadır. Kabaca kronolojik bir yaklaşımla gidilerek birkaç örnek vermek gerekirse, ilk çağda yabancılaşmanın tamamen olumsuz bir olgu olarak algılanmadığını, yabancılaşmanın olumlu yönünün de vurgulandığını söylemek mümkündür. Aurelius Augustinus (354-430) *'alienatio'* kavramını açıklarken *“olumlu etkileri olabilecek bilinçli yabancılaşma, kişiyi bilinçlendirir, yüceltir ve onun olayları ve kişileri fark etmesini sağlar”* der (akt. Ege Uygur 10). Hugh of St. Victor (1100-1151) *'alienus'* kavramını 'fremd' ('başkalaşım') olarak tanımlamakta ruhun yüceliğini, bedenin kötülüğünü savunmakta[dır] (Akt. Ege Uygur 10). Her ikisi de, *“ruhun bilinçli olarak şekil değiştirerek önceki ruhuna yabancılaşmasını kişinin kendini aşması olarak yorumlamaktadır”* (Akt. Ege Uygur 10). Yabancılaşma Freud için de olumlu bir kavramdır. Freud'a göre (1856-1939) süperegonun baskısı ve egonun dengelemesiyle id'deki içgüdüler ve libidinal istekler bastırılır. Bu bastırılma ve id'deki içgüdü ve libidinal isteklere yabancılaşma, kültürün ve medeni bir toplumun ön şartıdır. *“Üst-ben, vicdan ve ahlâk açısından ben'i denetler ve emirlerine*

uyulmadığında suçluluk duygusu, vicdan azabı ve bunalım ve aşırı boyutlarda da yabancılaşma hissettirir” (Ege Uygur 20). Carl Jung’a (1875-1961) göre bilinçlilik ve bilinçdışı arasındaki ilişkide bilinçlilik ne kadar bilinçdışını bastırırsa kişi kendisine o kadar yabancılaşır. Kişinin yabancılaşmaması için takındığı sosyal görüntüsünü ya da maskesini toplumsal normlara uygun olarak iyi geliştirmesi gerekmektedir. Aynı zamanda gölge kişiliğin istekleri bireyde ön plana geçerse bu durumda da birey topluma yabancılaşır. Bu durumda Jung’a göre önemli olan toplumsal uygunluğu elde edebilmek için kişinin gölge kişiliğine yabancılaşması ve sosyal görüntüsünü ya da maskesini topluma uygun olarak düzenlemesi gerektiğidir.

Yabancılaşmayı olumsuz bir durum olarak algılayan pek çok kişi de bulunmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse, İngiliz düşünür Thomas Hobbes (1588-1678) *Leviathan*’da şöyle der: “*“yabancılaşma insanın doğasında olan bir olgu değildir. Fakat, toplumdaki sınıf farklılıkları, bireyler arasındaki iletişimi engelleyen yabancılaşma kavramını ortaya çıkarır.”*” (akt. Ege Uygur 10) Jean Paul Sartre’a (1905-1980) göre;

Yabancılaşma, bireyin kendisini özgür bir nesne olarak algılaması fakat bu tecrübenin başka bir kişi tarafından sadece nesne olarak gözlenmesi şeklinde anlatılmaktadır. [...] Sartre’a göre, dışarıdan bakan biri, ona baktığında onu bir nesneymiş gibi algılar, ancak o, özgür bir varlıktır [...] (Ege Uygur 29).

Sartre’a göre, aynı zamanda özgür düşünceyle kendi istedikleri gibi yaşayamayan kişilerin “*başka bir kişilikle uyum halindeymiş gibi davran[ması]*” sonucunda bu kişiler kendilerine yabancılaşır (Ege Uygur 31). David Storey (1933-) yabancılaşma ve benlik arasındaki ilişkiye değinir: “*yeniliklerin yerleşmesi benliğin parçalanması ve onun dengesiz bir şekilde birbirine zıt parçalara ayrılmasını gerektirir ve bunun sonucu olarak insanlar altüst olmuş bir şekilde yaşamlarını sürdürürler*” (Akt. Ege Uygur 35). Rahel Jaeggi (1966-) için yabancılaşma “*kişinin yeteri derecede kendisine ve dünyaya uyum sağlayamadığı, kendisini ya da dünyayı kendisine ait yapamadığı*” “*bozulmuş*” bir durum içerisinde olması anlamına gelir; burada uyum Jaeggi’ye göre “*sağlıklı, ilişki içerisinde ve öz-olumlamaya dayalı bir öznellik*”¹⁰ belirtisidir (Jaeggi xii). Ufuk Ege Uygur’a göre ise yabancılaşma;

¹⁰ İngilizce metinden makalenin yazarı tarafından çevrilmiştir.

Bir takım sosyolojik ve psikolojik dış etmenlerden dolayı, kişinin kendi benliğini kaybetmesi ve bunun sonucu olarak da akli dengesizlik yaşayıp çevresiyle uyum sağlayamamasını ve iletişimsizliğin son safhaya ulaşmasını vurgulamaktadır [...] yabancılaşmış bireyin veya toplumun hayatı karmakarışıktır (Ege Uygur 5).

Toplumsal yaşamda bireyin hissettiği yabancılaşma, kendisini edebiyat eserlerinde de göstermiş ve çeşitli edebiyat eserleri içinde buldukları topluma, kültüre, ortama ve en önemlisi kendisine yabancılaşan bireyleri ele almıştır. Yabancılaşmanın sömürgeciliksonrası edebiyattaki yansımaları ise gerek sömürgeci düzenden ve ortamdan kendileri göç eden yazarların eserlerinde gerekse de aileleri göç eden ikinci kuşak yazarların eserlerinde kendisini gösterir. Göçmen, tıpkı Lacan'ın tanımladığı gibi, anne karnından kopmuş kişiye benzer ve annesiyle aradığı bütünlüğü bir daha bulamayan kişi gibi, göç etmeden önceki vatanyla olan bütünlüğe de bir daha ulaşamayacaktır. Bu durumda göç eden birey kendi içindeki bölünmüşlüğüyle kendisine yabancı bir ortamda yine kendisine yeni bir benlik ve kimlik oluşturmaya çalışır. Fakat bu durum uyum problemi, ötekileşme ve yabancılaşma gibi duygular yaşayan birey için sancılıdır ve sancılı bir süreci de içinde barındırır. Hele ki göç eden birey, daha önceden bir sömürge ülkesinin vatandaşı ise durum onun için daha sancılı olacaktır, çünkü o kendi ülkesinde bir başka kültürün dayatması altında zaten kendisine yabancılaşmıştır. Kendi içinde zaten farklı bir kültürün özelliğini de barındıran sömürgeleştirilen birey, yine kendi içinde çoktan bölünmüş, parçalanmış, ikili ve arada kalmış bir bütünlüksüz ben'(siz)likler içermektedir. Doğal olarak, sömürgeciliksonrası göç eden birey, kendi içinde çok kültürün sesini duyarken, çok kültürün dilini konuştuğunu da fark eder: kısaca hem kendi kültürünün hem de sömürgeci kültürün özelliklerini içinde barındırır. Bu durumda, ne terk ettiği ne de gittiği kültürün artık tam bir parçasıdır. Aslında, ne terk ettiği ne de gittiği kültüre tam olarak aittir. Böylece, her iki kültür de onu kendisinin ötekisi yapar ve onu ötekileştiren bu kültürler içinde o da kendisini bu kültürlerle, yaşadığı çevreye ve çok ben'(siz)li kendisine yabancı hisseder. Fakat bu yabancılaşma zaman zaman da çoksesseliliği ve çok dilliliği içinde barındıran birey için olumlu anlama gelmekte ve bireyin her iki kültüre de eleştirel bakmasına olanak sağlamaktadır. Bu durumda sömürgeciliksonrası birey için yabancılaşma olumsuz olabildiği gibi olumlu anlamlar da içerebilmektedir. Sömürgeciliksonrası yazarların yaptığı da bu yabancılaşmanın olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koymak ve okuru düşünmeye ve sömürgeci duruma eleştirel bir gözle bakmaya teşvik etmektir.

Bu çalışmada sömürgeciliksonrası dönem edebiyatında yabancılaşma unsurunun ilk temsili olarak Salman Rushdie'nin *Utanç* (2013) adlı romanına yer verilmektedir. Pakistan'da iktidar savaşlarını konu alan ve siyasi bir roman olan *Utanç*, gerek siyasette gerek askeriyede gerekse ailede utanç duygusuna değinmiş ve utanmazlığın hayatın ve Pakistan'ın her yerinde var olduğunu ironik bir dille anlatmıştır. 14. ve 15. yüzyıl Pakistan'ını anlatsa da sömürgeciliksonrası dönem romanı olan *Utanç*, Ömer Hayyam Şakil adlı yeniliğe açık, çalışkan ve başarılı bir doktorun utanmazlıklar içerisinde doğumunu, büyümesini ve ölmesini anlatır. Bunun yanı sıra roman pek çok karakter üzerinden de aile yaşamındaki ve ülkedeki utanmazlıkları ve utanç duygusundan yoksunlukları anlatmaktadır. Roman, ikinci paragrafta, bir utanç yoksunluğunu belirten, kulağına Allah'ın adı fisıldanmayan ve sünnet edilmeyen Ömer Hayyam'ın anneleri Çanni, Manni ve Banni Şakil'in babalarının Pakistan'ı sömürgeci bir gözle tasvir etmesini okura aktarır:

Öldüğünde on sekiz yıldır dul olan İhtiyar Bay Şakil'in, yaşadığı kasabaya "cehennem çukuru" demek gibi bir huyu vardı. [...] [İ]htiyar münzevi, ömrü boyunca kasabasına duyduğu nefreti baştan almış, kâh pazarın etrafındaki alçak, boz renkli "kambur zumbur" binaları yok etmeleri için iblislere seslenmiş, kâh ölüme bulanmış sözleriyle Kışla Mahallesi'nin serin, kireç badanalı kibrini lanetlemişti. Halter biçimli kasabanın iki ucundaki kürelerdi bunlar: Eski şehir ve Kışla, eski şehirde sömürgeleştirilmiş yerli halk otururdu, Kışla'da yabancı sömürgeciler, *Angrez*, yani İngiliz *sahib*'ler. İhtiyar Şakil iki dünyadan da tiksindirirdi ve yıllar boyu, kuyu gibi ışısız bir avluya bakan, yüksek, kaleye benzer, devasa malikânesine kapanmıştı (Rushdie15-16).

Pakistan'daki hem yerli hem de İngiliz sömürgecilerinin olduğu yerleşim yerlerinin ikisinden de, eski şehir ve Kışla'dan da nefret eden Babür Şakil sömürgeleştiren ve sömürgeleşen toplumların ikisinden de nefret ettiğini belirtmektedir. Babür Şakil için Pakistan, İngiliz sömürgesi sonucu adeta kambur zumbur binaları olan bir cehennem çukuruna dönmüştür. Bu bağlamda denilebilir ki Salman Rushdie'nin *Utanç* romanı E.M. Forster'in *A Passage to India* (1979) romanında tasvir edilen Ganj nehrinin adeta yıkadığı ve çamur içinde bıraktığı Hindistan'a benzemektedir (Forster 31). Bir Pakistanlı olan Şakil'in yaşadığı yer, Forster'in romanındaki Hintlilerin yaşadığı yer gibi çukurdadır ve otel ise yine Forster'in romanındaki İngilizlerin yaşadığı yer gibi yüksek olmasıyla göz önüne serilmektedir. Dolayısıyla Rushdie, sömürgeci söyleme tepki gösteren bir karaktere ses vererek romanını sömürgeciliksonrası boyuta taşımıştır.

Çanni, Manni ve Banni kardeşlerin çocuğu olan Ömer Hayyam, annelerinin yaşadığı İngiliz bir adamla olan evlilik dışı ilişkiden melez olarak dünyaya gelmiştir. Bunun olumsuz yanını evde kaldığı sürece daha fazla üzerinde hissetmiştir:

Ömer Hayyam Şakil hayatının ilk günlerinden itibaren bir ters dönme, baş aşağı edilmiş bir dünya hissiyle malul oldu. Ayrıca bundan daha beter bir şeyle, dünyanın kıyısında yaşadığı, ta ucunda olduğundan her an düşebileceği hissiyle (Rushdie 28).

Kendisini evde yalnız hisseden Ömer Hayyam, dış dünyayla da iletişimsizliği sonucu dış dünyaya da yabancılaşmıştır. Evden çıktığı zaman diğer insanların ve Pakistan halkının kendisini ötekileştirdiğini de fark edecektir. Bu yabancılaşmanın ve ötekileştirilmenin esas sebebi, annelerinin İngiliz bir adamla girdiği evlilik dışı ilişkidir. Bu, Pakistanlılar için utanç kaynağıdır. Esas utanç veren ise Şakil annelerin yaşadıkları toplumun beklentilerinin dışına çıkmalarına aldırmamaları ve yaşanılanı, Pakistanlıların aksine, utanmazlık olarak algılamamalarıdır.

Sömürgeciliksonrası dönem romanı olan *Utanç*'da romanın anlatıcısı ile Salman Rushdie arasında yakınlık vardır: zaman zaman Rushdie'nin düşünceleri anlatıcı aracılığıyla dışa vurulur. Roman anlatıcısı, Rushdie'nin, utanç ve utanma üzerine görüşlerini aşağıdaki gibi yansıtır:

Benim Karaçi'ye son ziyaretimden beri, şair arkadaşım sosyal sebeplerden aylarca hapis yatmıştı. Yani Belucistan'daki gerillalara silah temin eden biriyle aynı evi paylaşmış olan ya da olmayan birinin üvey amcasının eşinin küçük kuzeninin karısını tanıyan birini tanıyordu. Pakistan'da insanın tanıdıkları varsa her yere girebilir, hapishaneye bile (Rushdie 35).

Rushdie bir yandan Pakistan halkı için utanç duygusunun hayatın her yerinde insanın karşısına çıkabileceğini vurgularken, bir yandan da bu halkın mantık dışı hareketlerini eleştirmektedir. Böylece, Rushdie sömürgeci söylemi doğrularmış gibi görünse de aslında Pakistanlılara zamanında yapılan hataları gösteren yol gösterici bir yazar konumundadır. Rushdie, insanların utanmazlık duygusuna yabancı olmaları gerektiğini ama bunun artık Pakistan halkı için geçerli olmadığını şöyle ifade eder: *"Nereye baksam utanacak bir şey var. Ama utanç da diğer şeyler gibi; insan onunla uzun süre yaşadığında mobilyalarından biriymiş gibi alışıyor"* (Rushdie 35). Bu durumda utanç duygusundan haberdar birisi olarak Rushdie'nin görevi, taşıdığı yazar sıfatıyla, insanları bilgilendirmektir. Fakat bu o toplum içerisinde yalnız kalma, toplum tarafından ötekileştirilme ve toplumda kendisini yabancı hissetme riskini de

beraberinde getirebilir. Sonunda insan “o dünyayı kırık ayna parçaları üzerinden düşünebili[r]” (Rushdie 87). Keza, Rushdie gözüyle konuşan anlatıcı, toplumda ötekileştirilip yabancı gibi görülmesini şöyle açıklar:

Yabancı! İşgalci! Bunu yazmaya hakkın yok!.. Biliyorum: beni kimse tutuklamadı. Tutuklayacağı da yok. Kaçak avcı! Korsan! Yetkini tanımıyoruz. Biliriz biz seni, yabancı dilini bayrak gibi kuşanmışsın: O çatal dilinle bizi anlatırken yalandan başka ne söyleyebilirsin? Bunlara yine soruyla karşılık veriyorum: Tarih sadece ona katılanların malı mıdır? Bu iddialar hangi mahkemede savunulur, hudutların haritasını hangi sınır komisyonları çıkarır?

Sadece ölümler mi konuşabilir?

Bunun bir vedalaşma romanı olacağını söylüyorum kendime, seneler önce kopmaya başladığım Doğu’ya dair son sözlerim. Bu dediğime her zaman kendim de inanmıyorum. Hoşuma gitse de gitmese de, belki sadece esnek bantlarla hâlâ bağlı olduğum bir bölgesi dünyanın (Rushdie 36).

İngiltere’ye gittiği için ve İngilizce konuştuğu için Rushdie’yi sadece toplum ötekileştirmemiştir. Kendisi de artık terk ettiği bu toplumun tam bir parçası değildir ve kendisini Doğu’ya tam olarak ait hissetmemektedir. Bir Batılı kimliği kazanmasıyla, Doğu’ya yabancılaşmıştır. Fakat yine de hala bir parçası onu Doğu’ya bağlamaktadır. İçindeki yeni ben ne tam bir Doğu ne de tam bir Batı’dır; Rushdie hem Doğu hem de Batı kültürü etkisi altındadır. Fakat bu durumdan çok da mustarip değildir çünkü her iki kültürü de görmüştür ve her iki kültürün de özelliklerini bilmektedir. Çok kültürlü olması, onun için ve onun ortaya koyduğu eserler için olumlu bir özelliktir çünkü “[u]tanç, sevgili okur, sadece Doğu’nun malı değildir” (Rushdie 36). Her kültürün kendisine ait eksileri ve artıları vardır ve sömürgeciliksonrası dönem insanı, tıpkı Rushdie ve sömürgeciliksonrası dönem aydınları gibi, Batı’nın da eksikliklerini görüp onu dile getirebilendir. Aijaz Ahmad’ın *Orientalism and After: Ambivalence and Cosmopolitan Location in the Work of Edward Said* (1992) başlıklı makalesinde belirttiği gibi, sömürgeciliksonrası dönem aydınları, “Batı kültürünün dışında olup Avrupalı eleştirel düşünme silahına son derece hakimdirler; onların gerçek farkı bu silahlarını onları eğitenlere yöneltmeleridir”¹¹ (Ahmad 111). Sömürgeciliksonrası dönem yazarı olan Rushdie’nin *Utancı* romanı da bu bağlamda Ahmad’ın düşüncesini doğrulamaktadır: sömürgeciliksonrası dönem

¹¹ İngilizce metinden makalenin yazarı tarafından çevrilmiştir.

romanı, ne sömürgeci roman gibi sömürgecilik söylemini doğrular ne de Commonwealth dönem romanı gibi eski sömürge ülkelerindeki ortak edebi unsurları göz önüne sermek amacı (McLeod 10-11) içinde sıkışır. Aksine, Rushdie Batı kültürünün bir parçası olduğundan Batı'nın kusurlarını görüp dile getirebilmektedir. Bu çok kültürlü olmanın olumlu bir yanıdır. Rushdie, çok kültürlü olmanın diğer olumlu yönünü romanında şöyle dile getirir:

Ömer Hayyam'ın bir şair olarak konumu ilginçtir. Memleketi İran'da pek öyle tutulmamıştır; Batı'da da aslında şiirlerinin tam bir uyarlaması denebilecek bir çeviriyle mevcuttur, çoğu şiirlerinin (içerikleri bir yana) özü bile farklı çevrilmiştir. Benim de yazdıklarım tercüme edildi. *Öte tarafa* taşındım. Genelde çeviride daima bir şeylerin kaybolduğuna inanılır; ben bazı şeylerin de kazanılabileceği fikrinde ısrarlıyım, kanıt olarak da Fitzgerald – Hayyam'ın başarısını gösteriyorum (Rushdie 37).

Yine de çeviri, ya da çok kültürlülük, tam bir olumluluk değildir ve çeviri hakkında aynı zamanda Rushdie şunu ifade eder:

Şu kelime: Utanç. Hayır, orijinal halini yazmam lazım, yanlış kavramlarla ve *sahib*'lerinin pişman olmadıkları geçmişlerinin birikmiş molozuyla kirlenmiş, bu yüzden de yazılanları daima değiştiren bu dilde, kullanmak zorunda olduğum bu *Angrezi* dilinde olmaz...

Şarım, işte kelime bu. Buna karşılık şu pespaye “utanç” kelimesi kesinlikle eksik bir çeviri olur (Rushdie 49.)

Burada genellikle sömürgeciliksonrası dönem edebiyatında gözlemlenen bir duruma örnek verilmiştir: Rushdie, İngilizce yazılan bu romanda ‘utanç’ kelimesi yerine kendi dilinde ‘şarım’ kelimesinin bağlama daha uygun olacağını belirtmiştir. ‘Utanç’ kelime anlamı olarak ‘şarım’ ifadesinin yerini tutmakta yetersiz kalmaktadır. Aijaz Ahmad, *Jameson's Rhetoric of Otherness and the "National Allegory"* (1987) başlıklı yazısında sömürgeciliğe maruz kalmış yazarların Batı gözünde İngilizce yazdıklarında seslerini duyurabilmelerinin ve değer kazanmalarının eleştirisini yapmaktadır: Batı'ya göre bu yazarlar, İngilizce yazdıklarında “sanki hiç tarihleri yokmuş gibi” tarihe kavuşur ya da “o rkın, kıtanın, medeniyetin, hatta “üçüncü dünyanın” temsilcisi”¹² olur (Ahmad 5). Rushdie de, Batı'nın bu düşüncesini

¹² İngilizce metinden makalenin yazarı tarafından çevrilmiştir.

sorgulayan Ahmad'ı, İngilizce'nin öz kültürün dilinde var olan bağlamı vermekte yeterli olmadığını dile getirerek örneklendirmiştir.

Rushdie için yabancılaşma da çok kültürlülük gibi ne tam bir olumsuzluk ne de tam bir olumluluk ifade eder. Yabancılaşma iki yönlüdür: kişi kendisini yabancı, yalnız ve tam olarak anlaşılmaz hissedebilirken aynı zamanda yabancı kişi dışarıdan bir gözdür ve, Ahmad'ın da ifade ettiği gibi, yeni girdiği kültüre eleştirel bir gözle bakabilir. Bu da sömürgeciliksonrası dönem edebiyat eserlerinin ortaya koymaya çalıştığı şeydir. Yine Rushdie aynı düşünceyi şu şekilde ifade eder:

İnsanlar doğdukları topraklardan koptuklarında onlara göçmen denir. Aynı şeyi ülkeler (Bangladeş) yaptığında buna ayrılma denir. Göçmen insanlarla ayrılan ülkelerin en iyi yanı nedir? Sanırım umutlu olmaları. Eski fotoğraflardaki göçmenlerin gözlerine bakın. Solan sepya tonları arasında umut hiç sönmeden parlar. Peki en kötü yanı nedir? İnsanın bavulunun boşluğu. Ben görünmez bavullardan söz ediyorum, anlamından arınmış üç-beş yadigâr taşıyan gerçek, belki karton bavullardan değil; biz birden fazla ülkeden koptuk. Tarihten ayrılıp yükseldik, bellekten, Zamandan (Rushdie 109).

Göçmen için göçmek nasıl hem olumlu hem de olumsuz anlam taşırsa ayrılan ülkeler için de ayrılma hem olumlu hem de olumsuz anlam taşır. Kişiler mutludur ama bavulları, bellekleri ve hafızaları boştur. Geçmişten, zamandan ve kendilerini bir yere ait hissetmelerini sağlayan tarihten kopmuşlardır. Sadece terk ettikleri değil, aynı zamanda gittikleri ülkeden de kopmuşlardır. Dolayısıyla, sömürge olmaktan çıkan ülkelere mensup insanlarda boşluk, aidiyetsizlik ve yabancılaşma hissi ortaya çıkar.

Sömürgeciliksonrası döneme dair yabancılaşma, anlatıcı yoluyla düşüncelerini dile getiren Rushdie için, ayaklarının altında kökleri olmayan insanlara benzemektir:

Ben yerçekimini ait olmaya benzetiyorum. İki olgu da gözlemlenebilir bir mevcudiyete sahip: Ayaklarım yere basıyor ve babamın bana Bombay'da çocukluğumun geçtiği evi sattığını söylediği zamanki kadar öfkeli olduğumu hatırlamıyorum hiç. Ama ikisi de anlaşılmıyor. Yerçekimi kuvvetini biliyoruz ama kökenini bilmiyoruz; doğduğumuz yerlere neden bağlandığımızı açıklamak için de ağaçmış gibi davranıp köklerden filan bahsediyoruz. Ayaklarınızın altına bakın. Tabanlarınızdan fişkıran boğum boğum uzantılar görmeyeceksiniz.

Bazen köklerin, bizi yerimizde tutmak için uydurulmuş muhafazakâr bir efsane olduğunu düşünürüm (Rushdie 108).

Yerçekimi de ait olma hissiyle aynı şeydir ve her ikisi de anlaşılama özelliğini paylaşır. Tıpkı yerçekimi kuvvetinin varlığını bilip kökenini bilmememiz gibi doğduğumuz yere olan bağlılığımızın nedenini bilmiyoruz. Aile kökleri ise bazen bu bağlılığın tam sebebi olmuyor çünkü aslında onlar birer uydurma olabiliyor. Kişi kendisini sebebi ailesi olsun ya da olmasın belli bir yere ait hissettiğinde bunun sebebini bilemiyor. Dolayısıyla zeminsiz ve “köksüz” ve bazen de kendisini yabancı hissedebiliyor (Rushdie 103). Yine de romanda Rushdie’nin vurguladığı tam bir yabancılık değildir. Belli olaylar geçmişin, hatırlanmasını sağlar ve kişiyi yabancılaştığı Doğu’ya, terk ettiği topluma, yeniden aşına kılar. Dolayısıyla hissedilen yabancılaşma duygusu, aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi, zaman zaman ortadan kalkabilmekte ya da tam olarak izi geçmese de silinebilmektedir:

Çok geçmedi, Londra’nın doğu yakasında, Pakistan’lı bir baba tek çocuğunu, kızını öldürdü çünkü kızı beyaz bir oğlanla sevişmekle ailesinin namusunu kirletmişti ve bu lekeyi ancak kan temizleyebilirdi. [...] Duyduğumda bu hikâye beni dehşete düşürdü, nedeni de malum. Ben de daha yeni baba oldum, bu yüzden de bir adamın kendi evladına bıçak çekebilmesi için ne kadar büyük bir gücün gerektiğini daha yeni anlayabiliyordum. Ama beni esas dehşete düşüren, adamın röportaj yapılan arkadaşları vs. gibi kendimin de katili anladığımın farkına varmaktı. Haber bana yabancı görünmemiştii (Rushdie 145).

Genellikle ötekileştirme söylemiyle beraber ilerleyen yabancılaşma yine anlatıcının ağzıyla aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

Büyük Yaşayan Şair radikal fikirleri ve evlilik dışı aşk hayatının kaotik karmaşasıyla ün salmıştı, ben de hoşuna gitmek için şöyle bir yorumda bulundum: “Neden masallar evliliği hep bir son gibi ele alır? Hep de çok mutlu bir son?”

[...] “ [...] Masalın hissesi açık. Kadın kaderinden çıkarabileceğinin en fazlasını çıkarmak zorundadır; çünkü Adam’ı sevmezse adam ölür, Çirkin yok olur ve Kadın dul kalır, yani bir kızdan, bir eşten daha aşağı bir şeye dönüşür, değersizleşir” [...].

“Ya, ya,” diye kekeledim, “yani, amca, ya kız kendisi için seçilen kocaya gerçekten tahammül edemezse?” [...]

“Sen fazla Batılı olmuşsun,” dedi. “Kendi köyünde biraz zaman geçirmen lazım, yedi yıl kadar, daha fazla değil. O zaman bunun tümüyle Doğulu bir hikâye olduğunu anlarsın ve ‘ya, ya’ diye saçmalamayı bırakırsın” (Rushdie 198-199).

Doğu’ya dair mutlu sonla biten masallar üzerine geçen bu konuşmada Rushdie ezberlenmiş ya da beklenen davranış biçimlerinin edebiyat eserlerindeki beklenen yansımalarını da sorgulamaktadır. Fakat “Sen fazla Batılı olmuşsun,” söylemi ile yapılan ötekileştirilme anlatıcının kendisini ayrıldığı ortamdan yabancı gibi gördüğünü de okura yansıtmaktadır. Terk edilen yer artık anlatıcıya yabancıdır ve anlatıcı terk ettiği yerin kültürüne ve edebiyatına da yabancılaşmıştır.

Salman Rushdie romanında Safiye Zeynep karakterini kasıtlı olarak ebleh yaptığını belirtir:

Bunu ona ben yaptım sanırım, onu saflaştırmak için. Sözde Pakların Ülkesi’nde saflığı yaratmanın başka bir yolunu düşünemedim... Ne de olsa eblehler tanımları gereği masumdurlar. [...] Safiye Zeynep büyüdü, zihni vücudundan daha yavaş ve bu yavaşlık sayesinde benim için kirli bir dünyanın ortasında bir şekilde temiz (*pak*) kalabiliyor (Rushdie 152).

Utancı dolu bir ülkede utanılmayacak ya da kusurları affedilebilecek tek karakter belki de Safiye Zeynep’tir, çünkü masumdur ve dolayısıyla katil olmasına rağmen temiz ve paktır. Safiye Zeynep, artık tam anlamıyla içindeki canavar kendisini ele geçince, Charlotte Brontë’nin *Jane Eyre* (2017) adlı romanında Jamaikalı olduğu için ötekileştirilen ve tavan arasına kapatılan Bertha Mason’a benzemektedir. Bertha Mason *Jane Eyre*’da şöyle aktarılır:

Odanın en ucunda, yoğun gölgeler içinde bir karaltı aşağı yukarı koşturuyordu. Neydi bu? Bir canavar mı yoksa insan mı olduğunu ilk bakışta söylemek mümkün değildi. Anlaşıldığı kadarıyla dört ayağının üzerinde sürünüyor; tuhaf, vahşi bir hayvan gibi sağa sola pençe atıyor ve hırıliyordu. Ama üzerinde giysiler vardı; siyah ve kıvrıkcık gür saçları yele gibi dağınık halde yüzüne dökülmüştü (Brontë 408).

Batılı olmadığından dolayı gücü elinde barındıramayan Bertha Mason yine Batı söylemi aracılığıyla ötekileştirilmiş ve insani özellikleri bir kenara atılarak sömürgeci anlayışla ehlileştirilmesi ve eğitilmesi gereken bir canavara benzetilmiştir. Rushdie kendi romanının sonunda Safiye Zeynep’i melez olan ve Pakistan kanı yanı sıra İngiliz kanı da taşıyan eşi Ömer Hayyam’ın bakışından anlatır:

Dört ayak üzerinde, avuçlarında ve tabanlarında kalın nasırlar. Bir zamanlar Belkıs Haydar'ın kırptığı siyah saçlar, şimdi uzamış, yüzüne sarkmış, kürk gibi kaplamış; muhacir atalarının açık teni güneşten yanıp sertleşmiş, üzerinde savaş yaraları gibi dikenlerin, hayvanların, kendini kaşıyan tırnaklarının çizikleri. Yanan gözler ve dışkıyla ölümün kokusu. "Hayatında ilk olarak" –düşüncesindeki hoşgörüden afallıyor– "kız özgür." Onu gururlu hayal ediyor; gücünden gururlu, onu efsaneye dönüştüren, ona ne yapacağını, kim olacağını, ne olması gerektiğini ama olamadığını söylemelerini engelleyen şiddetten gururlu; evet duymak istemediği her şeyi geride bırakmış. İnsanların asaletlerini vahşette keşfetmeleri mümkün olabilir mi? Sonra onun artık Safiye Zeynep olmadığını hatırlayarak kendine kızdı, Belkıs Haydar'ın kızından bir şey kalmamıştı onda; içindeki Hayvan onu ebediyen değiştirmişti. "Ona adıyla hitap etmeyi bırakmalıyım," diye düşündü; ama bunu yapamadığını fark etti. Haydar'ın kızı. Karım. Safiye Zeynep Şakil (Rushdie 318).

Bertha Mason ve Safiye Zeynep Şakil, ötekileştirilerek yabancılaştırılmış karakterlerdir. Simon Hailwood *Alienation and Nature in Environmental Philosophy* (2015) adlı kitabında yabancılaşmanın üç anlamından bahseder. Bertha Mason ve Safiye Zeynep Şakil, Hailwood'un tanımlamasındaki yabancılaşmanın birinci ve üçüncü anlamlarının yansımasını sunarlar: Hailwood'a göre birinci yabancılaşma "bir şeyden ayrılmak, koparılmak" anlamına gelirken üçüncü yabancılaşma "*insan olma, insan edimleri ve ürünlerinin 'şeylere' indirgenmesi*"¹³ anlamına gelir (Hailwood 16). Her iki karakter de insan olmaktan çıkarılmış ve vahşi bir hayvana benzetilmiştir. Ötekileştirilerek insani özelliklerine yabancılaştırılmışlardır. *Utanç'ta* Pakistan kanı taşımasına rağmen sahip olduğu İngiliz kanından dolayı Safiye Zeynep'i ötekileştirip insan olmaktan çıkararak ve hayvana benzeten eşi Ömer Hayyam, Safiye Zeynep'in tam olarak kendisini doğaya bıraktığında özgür olduğunu ifade etmektedir. Safiye Zeynep, yabancı bir kültürün onun masumiyetini ve temizliğini bozmasına izin vermez. Roman da kendisinin dışında herkesin ölümüyle bitmektedir ve herkesi öldüren de ya da ölümlerine sebep olan da yine Safiye Zeynep'tir. Böylece Safiye Zeynep, ülkedeki utanç unsurlarını ve utanca sebep olanları ortadan kaldırmıştır. Kazandığı zaferle tek kolu havada veda eden sonunda doğanın bir parçası, İngilizlerle gelen yabancılaşmaya maruz kalmamış ya da bu yabancılaşmadan kendisini eblehliği ile korumuş Safiye Zeynep'tir. Rushdie, Safiye

¹³ İngilizce metinden makalenin yazarı tarafından çevrilmiştir.

Zeynep karakteri ile sömürgeci düzeni eleştirmiş ve ona, 1947’de Pakistan’a gelen bağımsızlığı hatırlatırcasına, özgürlük vermiştir. Rushdie, kültüre ve kültür ve medeniyet getireceğini vurgulayan Batı söylemine karışmamış Safiye Zeynep aracılığıyla sömürgeciliksonrası dönemin geldiğini vurgulamış ve sömürgeciliksonrası durumun sömürgeci duruma yönelik eleştirel yaklaşımını, sömürgeciliksonrası durum içerisinde olan insanın hissedebileceği aidiyetsizlik, ötekileştirilme ve olumlu bir amaca da hizmet edebilen yabancılaşma unsurlarıyla beraber, gözler önüne sermiştir.

Bu çalışmanın ikinci romanı olan Janet Frame’in kaleme aldığı *Bir Başka Yaza Doğru* (2010), sömürgeciliksonrası dönem insanında yabancılaşmanın daha çok olumsuz yönünü yansıtmaktadır. Roman, zaman zaman Yeni Zelanda’yı artık hatırlamadığını söylese de Yeni Zelanda ile İngiltere arasında kalan Grace Cleave’in Londra’daki röportajda tanıştığı kendisi gibi Yeni Zelanda göçmeni olan Philip Thirkettle ve ailesinin Relham’daki evlerine olan hafta sonu ziyareti öncesi, sırası ve sonrasında neler hissettiğini konu almaktadır.

Roman, Grace Cleave’in İngiltere’ye geldiğinde artık olgun bir kadın olduğunu, çocukluğunu ve gençliğini ise Yeni Zelanda’da geçirdiğini okura göstererek başlamaktadır:

Bu ülkeye geldiğinde gövdesi büyümeyi bırakmış, kemikleri ölene dek yetecek Antipod tortusunu bünyeye almıştı; güney güneşi altında bir zamanlar kızıl alevler saçan saçları bu yeni yarıküde solmakta ve toz rengini almaktaydı[...] (Frame 11).

Grace, her iki kültürü de bilen ve bu kültürlerin bir parçası olan kadın bir yazardır. Bu nedenle ne Yeni Zelanda’da yaşadığı günleri untabilmiştir ne de İngiltere’de kendisini tam olarak bulabilmiş ya da ifade edebilmiştir. Dolayısıyla her iki kültüre de biraz yabancılaşmıştır ve bunu anlatıcı, Grace için, şu şekilde ifade eder:

Benim kendi ülkemde.

Bu ifadeyi artık ilk geldiği zamanki kadar çok kullanmıyordu. O zamanlar Bizim orada, Bizim oradayken, Geldiğim yer... Burada gariptir ki siz... oysa biz her zaman... siz şunu yaparsınız, biz bunu yaparız... siz... biz... burası... orası... derdi. (Frame 12).

Frame gibi Yeni Zelanda’dan İngiltere’ye göç eden Grace karakteri zaman içinde kendisini eski kültüründen ve ülkesinden uzaklaşmış hisseder. Artık eskisi kadar “benim kendi ülkemde” ya da “biz” ve “siz” ile başlayan ifadeler

kullanmamaktadır ve eskisi kadar kültür farklılıklarını da garip bulmamaktadır. Yeni Zelanda'ya yabancılaşmaya ve İngiltere'ye alışmaya başlamıştır. Fakat kendisi çocukken dahi babasının işinden dolayı pek çok şehir dolaşmış ve aslında göçmen bir kuş gibi oradan oraya taşınmıştır. Bundan dolayı kalabalıklar içinde ne bir yere tam aitlik hissedebilmiş ne de bir yeri tam olarak unutabilmiştir. Rushdie'nin dediği gibi, Grace zamandan ve aidiyet duygusundan kopan boş bavullar taşımaktadır. Göç olayı onun için zordur:

Bir kere seyahatler Grace için basit mevzular değildi; eğer aklınız dilimlere bölünmüş tehlikelerle dolu dış dünyadan korunaklı gizli iç dünyaya getir götüre koşturan bir gezgin ise hiçbir şey basit değildir; eğer gece olduğunda düşünceniz karanlıkta pusuya yatmış kürklü bir hayvan gibi dışarı süzülüyorsa, avını bulmak, yakalamak, öldürmek ve onu gizli dünyadaki gizli eve gerisingeri sürüklemek, sonra da bula bula gizli dünyanın kaybolduğunu ya da herkese açık bir karabasan olacak kadar genişlediğini keşfetmek için [...] (Frame 13).

Grace'in, zamansal ve uzamsal olarak dilimlere bölünen bedeni gibi akli da dilimlere bölünmüştür. Akli ve düşünceleri dış dünya olan İngiltere'den iç dünyaya, yani Yeni Zelanda'ya ve kendi göçmen kimliğine doğru seyahat etmektedir. Gece olduğunda bir hayvan gibi pusuya yatmış düşünceler ortaya çıkabilmekte ve Grace ile geçmişi arasında bir bağ oluşturup onu gizli dünyasındaki, geçmişindeki eve geri götürebilmektedir. Fakat göçle beraber, izleri zaman zaman kendisini gösterse bile, bu ev de ve gizli dünya da silinmiş ve kaybolmuştur. Dolayısıyla, Grace için tam bir aidiyet hissi söz konusu olmamaktadır.

İngiltere'ye gelmeden önce aynı ülke içinde de olsa zaten bu göçmen niteliğinden dolayı kendisini bir türlü kalabalıklar içinde huzurlu hissedememiş, “*daimi bir öteki mevsimin içinde [yaşamıştır]*” (Frame 61). Aynı zamanda Grace, kendisine sadece kendisinin olan yeni yerler arayışına girmiştir:

Grace, ilk yerimi üç yaşındayken bulmuştum, dedi kendi kendine. [...] Tek başıma toprak yola girdim. Yazın sonlarıydı, çitteki katırtırnağı çiçekleri taçyapraklarının tepelerinden kahverengiye dönmeye başlamıştı, buruşup yere düşüyorlardı. Rüzgârın kışkıkladığı birkaç beyaz bulut görülen gökyüzü griydi. Ortalıkta toprak yolun başında da sonunda da, hiç insan yoktu. Burası *benim* yerim, diye düşündüm, [...] *kendi* yerimde gitgide daha yalnız hissederek durdum, çünkü katırtırnağı çiti ve onun çiçekleri benimdi, toprak yol benimdi, rüzgâr ve telgraf telleri arasında çıkardığı uğultu da (Frame 61).

İnsan, bir kere göç edince ya fiziksel anlamda ya da ruhsal anlamda kendisini hep göç halinde bulur. Bundan dolayı da Grace kendisini göçmen bir kuş olarak görmektedir ve bulunduğu yerden hep bir başka yaza doğru seyahat eder haldedir. Geri dönüş, geçmişe dönüş işaretlerini okuyamaz. Yeni Zelanda'ya özlem duymaktadır fakat geçmişe dönemez halde sürekli bir öteki mevsimin içinde bulunduğu yere yabancılaşmış olarak yaşamaktadır. Yeni Zelanda'da bile kalabalıklar içinde aslında sadece kendisine ait bir yer aramaktadır ve ilk yerini üç yaşında bulmuştur. Kendi yerim dediği yerde de yalnızdır. Diğer insanlardan ayrı olmayı tercih etmiş ve kendisini onlardan yabancılaştırmıştır.

Taşındıkça kendi yerini arama çalışmaları Grace için devam etmiştir. Ülkenin güneyinde bir eve taşındıklarında evin önündeki otağa doğru ilerler:

Kalın ölü yaprak katmanına ayaklarımı sürttüm, ayakkabılarımı bütün halde duran körpe yaprakların arasına sokarak geçen yılınkine, bir önceki yılınkine ve bir öncekine, ta ki herhangi bir yıldan kalma ya da hiçbir yıldan kalmamış çürümüş yapraklar ortaya çıkana kadar kazıdım; bunlar artık yaprak değildi; toprak olmuşlardı. Ağaç gövdelerinin birinin üzerine oturdum. Yaprakları ve beraberindeki gümüş-yeşil havayı kokladım, içimde dalga dalga yükselen hazla biliyordum ki *kendi* yerimi aramak üzere yola çıkmış ve onu bulmuştum [...]. Benim yerim. Onu ben seçmiştim (Frame 63).

Grace, pasif bir karakter olmaktan ziyade, kendi yerini aramasından ve bulmasından dolayı aktif bir karakterdir. Sadece kendisine ait bir yer arar ve onu bulur. Bu durum ileride kendisini de tanımasına ve tanımlamasına ve kendi kimliğini bulmasına da olanak sağlayacaktır. Grace kendi yeriyle ilgili olarak şu ifadelere de yer verir:

Bütün şairler *benim* yerimi yazıyorlar. Yeni Zelanda hakkında yazmasalardı bile benim yerimi yazıyor olurlardı. Nasıl oluyor da bir ülkeyi bunca çok içimde barındırabiliyorum? Bana verildi mi yoksa arayıp buldum mu, şimdi de ona dönmeye korkuyor muyum yoksa?

“...ve tekinsiz koylarından

Yitip gider çamur çullukları bir başka yaza doğru...

mesafeler yolumuzu gözler...” (Frame 63).

Yeni Zelanda zaman zaman silinse de, aslında her zaman onu takip etmekte ve aklına gelmektedir. Fakat bu ülkeye artık yabancılaşmış olduğundan geri dönmeye korkup korkmadığı konusunda kendisine sormakta ve endişesini dile getirmektedir.

Romanda Grace'in kendisi için belirlediği yerlerin vurgusunda "benim" ve "kendi" ifadelerinin italik yazılması da Grace'in kalabalık bir insan toplumu ve hatta ailesi yanında bile yalnız olduğunu ve sadece kendisine ait bir yer arayışı içinde olduğunu öne çıkartmaktadır.

Yalnızca kendisine ait bir yer arayan ve bunu zaman zaman bulan Grace, aslında insanların onu fark etmesini beklemektedir. Kaybolmak, yitip gitmek ya da görünmemekten korkan Grace, bunu bastırmak içinse bazen bundan mutlu olduğunu dile getirmektedir. Thirkettle ailesine yapacağı hafta sonu ziyareti öncesi önünden geçtiği ve Yeni Zelanda'ya gitmek için bilgi alan ve başvuru yapan insanların olduğu Göçmen Departmanı'nda Yeni Zelandalı olduğunun fark edilmemesinden mutluluk duyduğunu dile getirmektedir (Frame 38). Sonrasında yabancılaşmasını gösteren şu ifadelerle rastlanır:

Hiç kimse onunla konuşmadı. Sanki davetsiz bir misafirmiş gibi hissederek, ortama ayak uydurdu ve bankonun yanındaki masadan Göçmenlik hakkında bir broşür aldı, kendisini bir "İngiliz göçmen" olarak konumlandırdıktan sonra dışarı çıkarak yeniden Strand'daki insan selinin arasına karıştı, Bush Konutu'na doğru ağır ağır yürüyordu (Frame 39).

Grace artık ne Yeni Zelanda halkı ne de Göçmen Departmanı'ndan çıktıktan sonra arasına karıştığı İngilizler tarafından tanınabilmekte ve ayırt edilebilmektedir. Kalabalıklar içinde kayıp ve görünmez olmuştur. Hiçbir kültüre ait değildir ve hiçbir kültür onu ve kimliğini fark edememektedir. Bu durumda, Yeni Zelanda kimliğinden de kopmuş ve ona yabancılaşmıştır. Fakat İngiliz kültürüne de tam olarak kaynaşamamıştır. İngiltere'de yaşayan Yeni Zelandalı Thirkettle ailesinin yanına gitmeden önce İngiltere'de yaşadığı uyum sorununa da dikkat çeker:

Hiçbir şey basit, bilindik, güvenli, iman edilmiş, tanımlanmış değildi. Hiçbir şeyin son bulmadığı, biçimlerin kuşatıldığı ve hiçbir başlangıcın olmadığı yerde sınırlar imkânsızdı. [...] Philip Thirkettle, karısı Anne, kadının babası Reuben ve belki -Grace bilmiyordu- bir ya da iki çocukla Relham'da bir hafta sonu bir kâbusa dönüşecek gibi görünüyordu. Kaçacak yer yok. İki ya da üç gün. Hangi saatte kalkılacağı, yatmaya gidileceği, ne söyleneceği, nereye ve ne zaman gidileceğine dair sorular, Grace'e göre çözümsüzlük sınırlarına ulaşmıştı: Gördünüz işte, gece sürerken Grace Cleave bir göçmen kuşa dönüşmüştü (Frame 14).

Grace için, kendi kültüründen gelse bile, İngiltere’de yaşayan başka bir ailenin yanına gitmek basit bir olay değildir. Onların yeme, oturma, yatma saatleri gibi kendisinininkinden farklılıklar gösterebilecek durumlardan çekinmektedir. Bu insanlar arasında yabancılık çekeceği sorunu onun için çözümsüz hale gelmiştir. Bu gibi duygular ve endişelerle Londra’daki evinde yatmaya giden Grace’in sanrısı da insanlar içinde yalnızlığını ve insanlara ve insan kimliğine yabancılaşmasını göstermektedir:

Grace o gece romanının üçüncü bölümünün dördüncü sayfasına devam etti. Eski bir Lyon’s Tekli Elmalı Tart kabı olan küçük alüminyum folyo tabağa koyduğu uyku hapıyla erkenden yatmaya gitti. Hapı aldı, uyudu ve gece yarısı uyandı ve hava sıcaklığını, ışığı, göçmen kuşları, Korioliz kuvvetini düşünerek yattı; [...] ve kollarıyla bacaklarının, göğüsleriyle karnının derisi üzerinde ve hatta başının tepesinde çıkmaya başlayan kuş tüylerini hissettiğinde kalbi daha hızlı atmaya başladı. Kolunu yatak örtüsünden kurtardı [...]; battaniyeyi geriye itip cildini yokladı. Kuş tüyü yoktu. [...] Bir bakıma, gerçek kimliğini keşfetmek ferahlatıcıydı. İnsan olmadığını hissedeli o kadar uzun zaman olmuş ancak yine de alternatif bir türe geçiş yapmak elinden gelmemişti ki; şimdi onun için bir çözüm bulunmuştu işte; o bir göçmen kuştur; çalibülbülü, kuyruksallayan, sarıcık? guguk kuşu-örümcekkuşu, pirinç kuşu, korsan martı? albatros, turuncu çulha, çamur çulluğu? (Frame 15).

Devorah Kalekin-Fishman, yabancılaşmayı “*insanların tam anlamıyla insan olmaktan ziyade “öteki” olarak kendisini düşünmesi*”¹⁴ olarak yorumlar (523). Grace de, Kalekin-Fishman’ın düşüncesine göre, insan kimliğinden çıkarak kuşa dönüştüğünü düşünerek yabancılaşmayı gerçekleştirmiştir. Kendisinin bir an için gerçek anlamda bir kuşa dönüştüğünü sanan ve bundan emin olmak için kendisini yoklayan Grace, fiziksel anlamda bir kuşa dönüşme de artık bir kuş olduğunu bilmektedir ve kendi kimliğini bulmuştur. Grace, artık bir insan değildir. O, bir göçmen kuştur ve bunu fark edince ferahlamıştır. Hiçbir yere ait değildir, herkesten uzaklaşmaktadır ve sürekli bir göç eylemi içerisinde. En azından ne olduğunu keşfetmiştir. Şimdi bir insan da olmadığından diğer insanlardan farklılaşmış ve ayırt edici bir özellik kazanmıştır. Diğer insanların ötekisi olmuş ve onlara yabancılaşmıştır. Fakat bu durum Grace için Rushdie’nin anlatıcısındaki kadar olumlu bir anlam taşıyamamaktadır çünkü Grace yine fark edilememe korkusu

¹⁴ İngilizce metinden makalenin yazarı tarafından çevrilmiştir.

içerisine düşecek ve yabancılaşmanın olumsuz yönünü göstermeye devam edecektir ve bunu da şöyle ifade eder:

Şimdi her zamankinden de ıssız olacak, bir kez kendimi bir kuş olarak belirledim mi artık bana dur durak olmaz düşüncesi de var, bir başka türe de dönüşebilirim, hep daha öteye daha öteye de gidebilirim – nereye? Bilmiyorum, ama insan dünyasından gittikçe daha uzağa (Frame 16).

Artık Grace için hayat daha karmaşıktır. Bugün bir kuşken, yarın bir başkası da olabilme ihtimali taşımaktadır. Aslında yine tam ve bütünlüklü ve bundan keyif alan birisine dönüşememiştir.

Thirkettleların evine gitmeden önce, romanını okumuş olan ve kendisiyle görüşme talep eden Harvey adında bir tıp öğrencisiyle olan diyalogu öncesinde Grace İngiltere’de bir yazarın nasıl görünmesi gerektiğini ama kendisinin öyle görünmediğini dile getirmektedir:

Amerikalı bir tıp öğrencisi mi? Hoş *olacak*. Baş başa, şeri, kahve. Bir yazara benziyor muyum? Omuzlarıma dökülen düz siyah saçlarım olmalıydı; yüzüm sivilceli ve solgun, ayakkabılarım yanlardan çatlamış olmalı; yine de *ilginç* görünmeliyim (Frame 28-29).

Grace, ne siyah düz saçlara ne de sivilceli ve solgun bir yüze sahiptir. Ayakkabıları da yanlardan çatlamış değildir. İngiliz bir yazar gibi görünmemektedir. İngiliz yazarlardan ayrı görüldüğünün farkındadır ve onların görüntüsüne yabancıdır. Tıp öğrencisi gidince aktardığı düşünceleri, Lacan’cı ifadeyle Sembolik Düzen’de tam olarak kendisini ifade edememesini yansıtmaktadır:

Daima bir sizi tanımak harika heyecanı yaşanır, sonra da kitaplar yazan bu kadının tek bir mantıklı cümle dahi kurmakta zorlanmasının hayal kırıklığı gelirdi; sonra sessizlik, sessizlik.

Eğer bir insan değilseniz başka ne bekleyebilirdiniz ki? (Frame 35).

Lacan’a göre Sembolik Düzen, kültüre ve dile giriş demektir ve sonradan girdiği toplumun kurallarına, normlarına ve beklentilerine uymayı gerektirir. Fakat Grace sonradan girdiği İngiliz toplumunun diliyle kendisini ifade edememektedir. Bir yazar olarak kendisini ifade edebilirken, sosyal anlamda yüz yüze ilişkilerde zayıftır. Bu nedenle Grace’in aklına ve düşüncelerine ulaşmak zordur. “*Grace’in aklına karşılıklı konuşarak daha kimse ulaşamamıştı[r]. Bir mezar gibi, “mahrem bir yer” di[r] burası ve paylaşamazdı[r]*” (Frame 21). “*Kabul edilen anlamdaki iletişime o kadar alışkın değildi[r] ki söylediği sözlerin çoğu neredeyse anlamsız kalıyordu[r]*” (Frame 204).

Yazmak konusunda kadına yönelik tutuma eleştiri getiren Grace, roman yazarından çok bir şair üstünden konuya yaklaşır:

(– Hiç kimseye söylemedim, hiçbir zaman hiç kimseye söylemeyeceğim, ama ben büyüyünce bir şair olacağım – kaydı bulunan günlüğü göz ardı ederek.)

Öyle görülüyordu ki henüz büyümemişti, bir şair de değildi ve eğer bir şair olursa asla şair *adını* almaması da muhtemeldi – adı “*kadın şair*” olurdu, şiir yazan bir kadının kişiliğinin ve işlerinin etrafına bir ot-kıran gibi püskürtülen o sözcük – pek çokları bu şekilde “uyutuldu”; bunun acısız olduğu güvencesi verildi bize, endişe etmeye bir sebep yok o halde – yoksa var mı? (Frame 192).

Burada, Frame’in Grace üzerinden düşünceleri aktarılmakta ve cinsiyet ayrımcılığının kadına yapılan küçültücü ve pasifleştirici bir tutum olduğundan bahsedilmektedir. Kadın, önünde bu lakapla, böyle anılmanın acısız bir durum olduğu konusunda uyutulmuş, ikna edilmiş ve sessizleştirilmiştir. Halbuki Frame’e ya da Grace’e göre bu pasiflik hali sıkıntılı bir tutumdur. Sessizleştirilmiş kadın, kendisini ifade edemez ve kendisini kendisinin tanımlamasına da izin verilmez. Sömürgeci ya da bazen sömürgeciliksonrası söylem içerisinde kendi düşüncelerine ses veremez. Gayari Chakravorty Spivak, *Can the Subaltern Speak?* (1994) adlı yazısında sömürgeci söylemde sessizleştirilmiş kadın imgesine değinir: “*Eğer sömürgeci söylemle yazılmış eserlerde madunun tarihi yoksa ve madun konuşmuyorsa, madun kadın daha da gölgede kalmıştır*”¹⁵ (Spivak 83). McLeod *Beginning Postcolonialism* (2000) adlı kitabında sömürgeciliksonrası dönem edebiyatının feminist yazınla ilişkisine değinmiş ve hem sömürgeci söylem tarafından hem de erkek egemenliği altında iki kere sömürgeleştirilmiş kadının¹⁶, sömürgeciliksonrası feminist eleştiri aracılığıyla bu iki kere sömürgeleştirilmesini sorguladığını belirtmiştir (175). Bu bağlamda, Frame böylesi bir sömürgeci söylemi karakteri aracılığıyla eleştirmektedir. Grace kendisini bir kuş olarak tanımlamasına rağmen bir kuş olduğunu dillendirememiş, kendisi gibi göçmen olan Thirkettle ailesinin bile onu anlamayacağını düşünmüştür. Grace belki de bu nedenle yazarken kendisini daha rahat ifade edebilmektedir. Günlük yaşamda düşüncelerini ifade

¹⁵ İngilizce metinden makalenin yazarı tarafından çevrilmiştir.

¹⁶ Burada McLeod, kendisinin belirttiği gibi, Kirsten Holst Petersen ve Anna Rutherford’un “iki kere sömürgeleştirme” kavramına açıklık getirmektedir.

edemediğinden, ortaya koyduğu şey bir kurgu da olsa kendisini ve düşüncelerini bir yazar olarak ifade edebilmektedir.

Grace, Thirkettleların evindeki kitaplıkta eski sömürge ülkesi olan Avustralyalı bir kadın yazarın kitabındaki fotoğrafına bakarken İngiltere'nin bir yazarın görüntüsünde ne gibi değişiklikler yaptığını ifade ederken sömürgeci söylemi yinelemekte ama aynı zamanda bunun eleştirisini de yapmaktadır:

Yazar İngiltere'de yaşamak üzere Avustralya'yı terk ettiğinde ve orada kapağında fotoğrafıyla bir başka kitabı yayımlandığında, o fotoğrafta nasıl da değişmiş görünüyordu, gerçeği küçük seçili yalanlarıyla anlatan fotoğraf makinesi ne kadar da ketumdu; memleket havasının dar baskıcı kısıtlamalarından kurtulmuştu. Yazar daha derli toplu, daha şık ve incelikli görünüyordu, ama onu diğer yazarlardan neredeyse ayırt edemezsiniz, fotoğrafını aynı tip ve düzgünlükte olanlarla bir araya getirebilir ve birini diğerinden ayıramazdınız – tıpkı İstirahat Bahçeleri olarak planlanmış şu mezarlıklar gibi; bahçede ne kadar fazla külün gömülü olduğunu bilerek güllerin, yıldız çiçeklerinin ve glayöllerin arasında dolaştığınızda, ölülerin doğru yerlerini kesin olarak tayin edemezsiniz – çimenlikteki ot sapsarı ne kadar da tıpatıp gibidirler, hangisinin kimden – Mary, Henry, George, Wilfred – beslendiğini bulmak için güllerin taç yapraklarını da yolamazsınız (Frame 83-84).

İngiltere'ye yerleşmeden önce basılan kitabın arkasındaki resim, yazarı masum ve ailesi ve kültürü içinde mutlu olarak betimlemektedir. Fakat İngiltere'de basılan kitabın kapağında sömürgeci söylemi takip ederek Grace “memleket havasının dar baskıcı kısıtlamalarından kurtulmuş” bir kadını tarif etmekte ve kadının görüntüsüne İngiltere'ye yerleşmesiyle gelen bir şıklık ve incelik vermektedir. Bu bağlamda, Benita Parry'nin *The Postcolonial: Conceptual Category or Chimera?* (1997) adlı yazısında açıklık getirdiği dil ile anlam arasındaki ilişkiyi hatırlamak gerekir: “İnsan edimleri [yazılanların] taklidi olduğundan Dünya, Kelime [yani Dil] ile belirlenir”¹⁷ (Parry 12). Sömürgeciliksonrası dönem yazarı olan Frame, eski sömürge ülkelerinde insanların sömürgeleştiren tarafından nasıl görüldüğünü aktarırken bunun eleştirisini yapar: göçle gelen memleket havasının dar baskıcı kısıtlamalarından kurtulmuşluk, incelik ve şıklık, Batı söylemidir. Dil ile dayatılan bu algı Avusturalyalı kadın yazar tarafından kabul edilmiştir. Fakat olumlu gibi görünen bu durum, Parry gibi, Grace tarafından da eleştirilmektedir: yazarın ayırt

¹⁷ İngilizce metinden makalenin yazarı tarafından çevrilmiştir.

edici özelliği İngiltere’de kaybolmuştur ve yazar kendi kültüründen kopmuşluğunun ve kaybolmuşluğunun göstergesi durumuna gelmiştir. Ölüm herkes için geçerliyse ve insanlar ölüncel tanınamaz ve ayırt edilemez oluyorsa, kendi kültürünün görüntüsünden sıyrılıp kendi geçmişini tam anlamıyla yadsıyanlar da ölmüş birisine dönüşmektedirler çünkü onlar da ayırt edicilik özelliklerini yitirmişlerdir. Dolayısıyla terk ettikleri topluma yabancılaşmalarının yanı sıra girdikleri toplumda da ölü ve yok olmuş gibi olduklarından kimlik sorunu yaşamaktadırlar.

Hayatta kalabilmenin ve ölü ya da yok olmamanın yolu Grace’e göre kuş olmaktır ve kendisi de Yunan mitolojisindeki kuşa dönüştürülen Filomela ve Prokne gibi kuş olmuştur:

Kuşlar da, diye düşündü Grace, değişmiş olduğunu hatırlayarak; Filomela; Prokne; bu eski bir gelenektir; mitlere daha fazla kulak vermeliyiz, diye düşündü; ancak bu şekilde hayatta kalırız. Hayatta kalırız, hayatta kalırız; bu fiili tekrar etmek onu usandırdı; burada, kuzey yarıkürede hayatta kalmak en az yiyecek, cinsellik ve barınma kadar bilinçli olmanın bir parçasıydı ve yine de kuzeye ait bir ayrıcalık değildi artık; ılık güneyde bile zihinleri meşgul ediyordu; mevsimler değişecek miydi, o zaman; insanlar –canavarlara ya da, onun gibi, kuşlara– dönüşecekler miydi? (Frame 100).

Kuzeyde ve İngiltere’de hayatta kalmanın zorluğundan bahseden Grace, Filomela ve Prokne gibi düşmandan kaçmak için kuşa dönüşen kardeşler örneğiyle kendisi arasında bir benzerlik kurmuş ve kendisini kuzeyin zorluklarından kurtarmak için kuşa dönüştürmüştür. Bunun bir sebebi de İngiltere’de yaşamaya alışmasına rağmen İngiltere’nin olumsuz yönlerinden kaçma isteğidir:

Nasıl olup da Büyük Britanya’da yaşamaya alıştığını merak etti. [...] Çok fazla insanla dolu kasvetli gri buz gibi bir memleketti burası; bu sefaleti yaratan da insanlardı; illa kar olacaksa bırakın da insansız bir kar olsun bu; ama hayır; her türlü pisliğin kendi şiiri vardır (Frame 106).

Bu kasvetli ve buz gibi memleketten kaçma isteği burada kendisi gibi davranamamasından ve yaşamaya çalışması sırasında sahte numaralarla ve sahte davranış biçimleriyle kendisini yansıtamamasından da kaynaklanmaktadır:

Neden onlara anlatmayayım, neden açıklamayayım? dedi kendi kendine. İnsanların dünyasında sahte numaralarla yaşamak istemiyorum. Bunca yıl kimliğimle ilgili bu kadar karmaşa yaşadktan sonra, onu bulmaktan dolayı ferahladım şimdi. Onlara güvendiğimde

insanlar neden korksun? Gerçi insanlar nihayet kimliklerini oturtanlardan her zaman korkacak ve onları kıskanacaklardır; kendilerinininki üzerine düşünmelerine yol açar bu, onu tecrit etmelerine, ödünç alınabileceği ya da ırzına geçilebileceği korkusuyla onun üzerine titremelerine; ve kimliklerini koruma halindeyken onun bir hiç olduğunu anlamanın şokuyla acı çekerler, sadece düşünüy kurdukları ve hiç bilmedikleri bir şeydir o; ve sonra zahmetli arayış başlar – şimdi neyi seçecekler – canavar? bir başka insan? böcek? kuş? (Frame 107-108).

İngiltere’de kendisi gibi olamamakta ve kendisini kendisine yabancılaşmış hissetmektedir. O bir kuştur ve bunu dile getiremez. Dile getirme sürecinin de zor olduğunu bir yandan ifade eder. Dile getirdiği durumda ötekileştirileceğini ve ondan korkup onu kıskanacaklarını bilir. Bir kuş olduğunu söylemesi diğer insanları da kimlikleri üzerine düşündürecek ve önce kimliksiz ve köksüz kalıp sonra başka bir insana, canavara, böceğe ya da bir kuşa dönüştürecektir. Bu durumda insanlar kimliksiz kalmaktan ve kendilerine yabancılaşmaktan da korkar. Grace ise bunları yaşamış, kendisine yabancılaşmış ve kuş olduğunu fark edince kendi kimliğini bulma yoluna girmiştir ve bunu şöyle ifade eder:

Benim ülkemde, diye düşündü Grace, evet, söylüyorum işte, *benim ülkemde* – yukarıda gökyüzü ve bulut vardı, aşağıda çimen ve ölümler, şu duvarın ve bu duvarın ardındaysa koyunlar, sığırlar ve Güney Alplerinden gelen rüzgâr. Ama ben şimdi farklı bir dünyadayım, kaybederek bulma eylemini tamamlıyorum [...] (Frame 156).

Grace, yine de bir kuş olduğunu yaşadığı toplumda gösteremediğinden ve ifade edemediğinden kendisini Jung’un belirttiği İngiliz toplumu sosyal maskesini takınmak zorunda hissetmektedir. Böyle bir davranış biçimi sergilerken herkesten farklı olduğunun bilincindedir. İnsanlara ve etrafına yabancılaşmıştır. Seeman Melvin’in *On The Meaning of Alienation* (1959) başlıklı yazısında belirttiği gibi, Grace kendisini insan topluluğundan soyutlayarak insan olmaya yabancılaşmıştır. Bu bağlamda Melvin’in yabancılaşma türlerinden ikisi olan “soyutlama” ve “kendisine yabancılaşma”nın her ikisine birden örnek teşkil etmektedir.¹⁸ Yine de Grace önemli olduğunu ve farklı olduğunu duyurmak ister:

– Yağmur yağar, bir bora patlar, büyük sirk çadırı yıkılır, yangın çıkar, panik, insanlar yanlarındakini ölümüne çığnerler, ölüm olasılığıyla

¹⁸ Daha fazla bilgi için bk. Seeman, Melvin. “On The Meaning of Alienation.” *American Sociological Review*, vol. 24, no. 6, 1959, pp. 783–791.

yüz yüze gelince kimin en fazla önem taşıdığı kararını o anda, çarçabuk verdikleri için. Ben önemliyim. Ben. Ben. Ben önemliyim. Philip, Anne, Noel, Sarah, beni dinleyin. Ben önemliyim. Tek başıma uçarım, sürüden ayrı, fırtınada ve berrak göklerde uzun yollara düşerim bir başka yazıya doğru. Duyun beni! (Frame 165).

Gitmek üzere Philip'in odasındaki mektuplar ve evraklar gözüne çarpınca da kendisindeki fark edilememe durumunu yeniden kavrar:

Ben hiçbir yerde değilim. Bu ani dışlanmayla dünyanın karardığını hissetti, karanlığın kapısını kanatlarıyla dövüyor ama kimse kapıyı açmıyordu; ne açması, kimse duymuyordu bile (Frame 176).

Grace'e *ne* olduğunu anlama fırsatını veren insan kimliğine yabancılaşma yine de kendisine tamlik ve bütünlük hissi vermez çünkü bir kuş olarak hala kimliğini ifşa edememekte ve hala kendisini insanlara duyuramamaktadır. Grace, hiçbir yere ait olmadığını dile getirir. Bir kuş olarak da kendisini karanlıkta ve bulunduğu ortama yabancı hissetmektedir. İnsanlar onu duymamakta ve bu da Grace'i yaralamaktadır. Bulduğu ortamdan farklı olduğundan ve bulunduğu ortama yabancılaştığından kendisini de fark ettirememektedir.

Sonuç olarak, hem Salman Rushdie hem de Janet Frame, sömürgeciliksonrası dönem yazarları olarak, Batı ve Avrupa merkezli sömürgeci söylemin eleştirisini yapmışlardır. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanan Pakistan ve Yeni Zelanda'yı konu alan yazarlar, sömürgecilik sonrası meydana gelen ve göçlerle beraber kendisini daha fazla hissettiren kişilik ve kimlik bunalımları, kimliğini kaybetme, ötekileştirilme, arada kalmışlık durumu, aidiyetsizlik gibi unsurları romanlarında ele almışlardır. Hint asıllı olup Pakistan'ı anlatan bir yazar olan Salman Rushdie ile Yeni Zelandalı bir yazar olan Janet Frame'i bir araya getiren diğer bir unsur her ikisinin de yabancılaşma temasını *Utanç* ve *Bir Başka Yazı Doğru* romanlarının anlatıcıları ve bazen de karakterleri aracılığıyla göstermesidir. Zaman zaman Rushdie'nin ve Frame'in kendilerini çizdikleri karakterler aracılığıyla yansımaları bu romanları birbirleriyle ilişkilendiren diğer bir özelliktir. Her ikisi de kendi yaşadıkları aidiyetsizlik, köksüzlük, ötekileştirilme ve yabancılaşmayı karakterleri aracılığıyla okurlara aktarmaktadırlar. Sömürgeciliksonrası dönem insanının yaşadığı bu tür sıkıntıları aktarıırken Rushdie, sömürgeciliksonrası durumun olumlu yönünü göz ardı etmeden bireylerin sömürgeci söyleme dışarıdan bir gözlemci olarak daha eleştirel bakabileceğini vurgular. Rushdie'ye göre, sömürgeciliksonrası dönem insanı, kökünden, zamandan ve yaşadığı yerden kopsa

bile her zaman bunları hatırlayacaktır ya da bunlar her zaman kendisine hatırlatılacaktır. Her ne kadar tam bir geçmişe dönüş olmasa da geçmişle olan bağ tamamen silinmemektedir ve bu da sömürgeciliksonrası dönem insanının yeni girdiği çevre ve kültüre de belli bir uzaklıkta durmasını ve bu kültürün de zayıf noktalarını görmesini sağlayacaktır. Bu da şu anlama gelmektedir: bir kere sömürgeleşmeye maruz kalan insan sömürgeciliksonrası dönemde bile hem kendi kültürüne hem de yeni kültüre yabancı haline gelir: geçmişle olan bağın kopmaması, yeni girilen ortama tam aitlik hissinin önüne geçer. Bu nedenle, olumlu yönlerin yanı sıra yabancılaşıma tam aitlik duygusunda noksanlık anlamına geldiğinden Rushdie için daha çok olumsuz anlamıyla vurgulanmaktadır. Frame ise daha çok göç teması ile ilerleyen yabancılaşıma hissi üzerinde durmuştur. Frame'e göre, bir kez göç eden birey hiçbir zaman tam bir aidiyet duygusuna sahip olamayacaktır ve sürekli bir kimlik arayışı içinde sadece kendisine ait bir yer arayacaktır. Dolayısıyla, her girdiği topluma ve kültüre yabancı kalacak ve her girdiği toplumda ve kültürde yabancılaşacaktır. Yabancılaşıma Frame'in Grace karakteri için kaçınılmazdır, sürekli ve sorgulama ve arayışla eş zamanlı olarak işler. Bu bağlamda, her iki roman eleştirisi için ortaya çıkan sonuç ise sömürgeciliksonrası dönem edebiyatında yabancılaşıma olgusunun çoğunlukla olumsuz anlamıyla okura gösterilmesidir. İncelenen romanlarda olumlu sayılabilecek durumların peşine onları olumsuzlayan durumlar aktarılmıştır. Olumsuz anlamın aktarım şekli de bütünlükten yoksunluk ve kırılma anlamı ile göç ve taşınma gibi hareket anlamı taşıyan semboller olmuştur. Rushdie, esnek bantlar sembolü aracılığıyla sömürgeciliksonrası dönem insanının her iki kültürle olan ilişkisine değinir: Doğu'dan Batı'ya göç etmiş anlatıcı esnek bantlarla her iki kültürün parçası haline gelmiştir. Burada bant sembolü yabancılaşımanın iki anlamını da taşır: her iki kültürü bir araya getiren bir unsur olan bant, iki ucu farklı durumları bir araya getiren bir araçtır. Bandın bir ucu Doğu kültüründe, diğer ucu da Batı kültüründedir. Farklı öğelerin bir araya gelmesi ile homojen bir bütünlük sağlanmamakta ve her iki kültürün unsurları bir araya gelse de yine de her iki kültüre de yabancılaşımaya devam edilmektedir. Yine, sömürgeleşmeye maruz kalan insan, Rushdie'nin belirttiği gibi, kırık bir ayna gibidir: kendi kültüründen adeta kırılmıştır. Burada Lacan'ın ayna evresinde gerçekleşen yanılısamalı bütünlük olgusu, kırık bir ayna sembolüyle romanda betimlenmektedir. Kırık bir aynadaki yansıma, tamlığı parçalara ayrılmış halde gösterir. Anneden kopan çocuğun tamlığı Lacan eleştirisinde sorunsaldır. Çocuğun, annesinden bir parça olmaktan çıkması gibi, sömürgeci söyleme maruz kalan insan da kendi kültürüne tam ait olma hissine yabancılaşmıştır. Bu bağlamda, sömürgeciliğe maruz kalan insanın aynadaki

yansıması da kendisi gibi parça parçadır. Rushdie'nin romanında bütünlükten yoksunluk, kırılma ve koparılmışlık anlamına gelen yabancılaşma için kullanılan bir diğer sembol de ağaçların kökleridir: Rushdie'ye göre insanlar gerçekte kökleri olan ağaçlar değillerdir. Dolayısıyla, sömürgeciliksonrası insan için bu kökler nasıl uydurmaysa aynı insan için aitlik duygusu da uydurmazdır. Çünkü o sömürgecilikle beraber aitlik duygusunu yitirip kendi kültürüne yabancılaşmıştır. Rusdie'nin romanında hareket anlamı taşıyan bavul sembolü yabancılaşmanın olumsuz yönünü ifade etmek için kullanılan bir semboldür. Romanda, göç eden insanların bavullarının boşluğu, terk ettikleri ülkeye yönelik anılarının onlarla taşınamaması ve kendi kültürlerine uzaklaşıp ona yabancı hale gelme anlamında kullanılmıştır. Frame'in romanında yabancılaşmanın olumsuz anlamı daha çok göç ve hareket bildiren semboller aracılığıyla okura iletilmektedir. Kendi insan kimliğinden çıkan Grace bir kuş kimliğine bürünmüştür. Dolayısıyla bir kuşla kendisini özdeşleştirmiş ve sürekli olarak göçe meyilli olacağını ve dolayısıyla hem terk ettiği ve yaşadığı kültüre hem de insan ve kuş kimliğine yabancılaşacağını hareket halindeki kuş sembolüyle yansıtmıştır. Romandaki diğer bir yabancılaşma sembolü de ölümdür: ölümün insanları tanınmaz hale getirmesi gibi sömürgeleşmeye maruz kalan insanın kendi kültüründen başka kültüre göç etmesi de onun yeni girdiği kültürde asimilasyonuna yol açabileceğinden onu kendi kültürüne yabancı hale getirebilmektedir. Bu bağlamda asimilasyon ve öz kültürün yitirimi ölümle tasvir edilmiştir. Romanda örnekleri çoğaltmak mümkündür. Özetle söylemek gerekirse, her iki yazar da sömürgeciliksonrası söylem içerisinde, sömürgeci söylemin Batı tarafından oluşturulduğunu vurgular ve bunun eleştirisini dile getirir. Romanlarda da betimlendiği gibi, sömürgeciliksonrası dönemde insanda yabancılaşma, çoğunlukla bütünlüğün yitirimi, kopmuşluk, eksiklik, sürekli göç ve kimlik arayışı anlamlarına gelir.

KAYNAKÇA

Ahmad, Aijaz. "Jameson's Rhetoric of Otherness and the "National Allegory"." *Social Text* No. 17. (1987): 3-25.

---. "Orientalism and After: Ambivalence and Cosmopolitan Location in the Work of Edward Said." *Economic and Political Weekly* 27.30 (1992): PE98-PE116.

Barry, Peter. *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory*. USA: Manchester University Press, 2002.

- Boehmer, Elleke. *Colonial and Postcolonial Literature*. New York: Oxford University Press, 2005.
- Brontë, Charlotte. *Jane Eyre*. Çev. Arzu Altınat. İstanbul: Yabancı, 2017.
- Çelikel, Mehmet Ali. *Sömürgecilik Sonrası İngiliz Romanında Kültür ve Kimlik*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011.
- Ege Uygur, Ufuk. *Batı Kültüründe Yabancılaşma Kuramları ve David Storey'nin Romanlarında Yabancılaşma Teması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 2000.
- Fieldhouse, David Kenneth. *Colonialism 1870-1945: An Introduction*. London and Basingstoke: The Macmillan Press, 1983.
- Forster, Edward Morgan. *A Passage to India*. London: Penguin, 1979.
- Frame, Janet. *Bir Başka Yazı Doğru*. Çev. Z. Ceyil Özmen. İstanbul: Yapı Kredi, 2010.
- Hailwood, Simon. *Alienation and Nature in Environmental Philosophy*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2015.
- Innes, Catherine Lynette. *The Cambridge Introduction to Postcolonial Literatures in English*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Jaeggi, Rahel. *Alienation*. New York: Columbia University Press, 2014.
- Kalekin-Fishman, Devorah. "Studying Alienation: Toward a Better Society?" *Kybernetes* 35. 3-4 (2006): 522-530.
- MacQueen, Norrie. *Colonialism*. Great Britain: Pearson Longman, 2007.
- McLeod, John. *Beginning Postcolonialism*. Manchester and New York: Manchester University Press, 2000.
- Parry, Benita. "The Postcolonial: Conceptual Category or Chimera?" *The Yearbook of English Studies* 27, The Politics of Postcolonial Criticism, 1997. 3-21.
- Rushdie, Salman. *Utanç*. Çev. Aslı Biçen. İstanbul: Can, 2013.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. "Can the Subaltern Speak?" *Colonial Discourse and Post-colonial Theory*. Ed. Patrick Williams and Laura Chisman. New York: Columbia University Press, 1994. 66-111.

Talib, Ismail S. *The Language of Postcolonial Literatures An Introduction*. London and New York: Routledge, 2002.

Watson, Irene. *Aboriginal Peoples, Colonialism and International Law*. New York: Routledge, 2015.